

89-1

5

m/ē

Arīstis

TŪRISTU BIBLIOTĒKA NR. 4

VALMIERA-BURTNIEKI MAZSALACA

CEĻOJUMU VADONIS ZIEMEĻRIETUM-
LATVIJAS INTERESANTĀKĀM VIETĀM

1 9 3 6

IEKŠLIETU MINISTRIJAS TŪRISMA BIROJA IZDEVUMS

T U

V

CE
LAT

leks

L 89-1 / m/2
5

Arhivs.

TŪRISTU BIBLIOTĒKA NR. 4

L
91

VALMIERA-BURTNIEKI- MAZSALACA

**CEĻOJUMU VADONIS ZIEMEĻRIETUM-
LATVIJAS INTERESANTĀKĀM VIETĀM**

Sastādījis
REINIS CUKURS

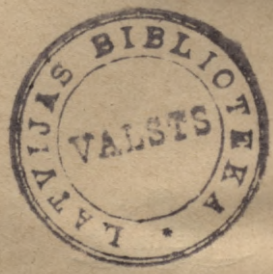
Ķeķļietu ministrijas Tūrisma biroja izdevums
1936

~~1/10/20~~

(P)

L. V. R.
308.148

0306116569

„Latvju Kultūra”, Rīgā, Tērbatas ielā 15/17

SKAISTĀ UN VĒSTURISKĀ VALMIERA

Valmiera ir nevien Ziemeļrietumu, bet visas Ziemeļvidzemes galvenais centrs, Ziemeļlatvijas „galvas pilsēta“. Blakus savām tuvākai un tālākai kaimiņu pilsētām, Cēsīm un Siguldai, arī Valmiera cenšas ierindoties Latvijas **kūrvietu** skaitā. Uz to viņai daudz pamata: tā atrodas skaistā, romantiskā vietā, Gaujas augstā un stāvā krastā, ar veselīgu gaisu, mežiem un augļīgiem laukiem bagātā apkārtnē, bet galvenais — Valmierā ievērojams, dziedinošus spēkus saturošs veselības avots „**Valmieras ūdens**“, ko lielā vairumā izverd 250 m dziļā artēziskā aka stacijas tuvumā. Bez tam šē iespēja Gaujā peldēties, izmantot saules vannas, piekopt visāda veida sportu un uzsākt ceļojumus uz daudzām tuvumā esošām vēsturiskām un dabas jaukumu ziņā ievērojamām vietām.

Valmiera ērti sasniedzama, šē krustojas **Rīgas—Valkas un Smiltenes—Ainažu** dzelzceļi, bet šosejas un zemesceļi to savieno ar plašu apkaimi: ZR ar **Matīšiem—Mazsalacu un Burtniekiem—Mazsalacu**, Z ar **Rencēniem—Rūjienu**, ZA — **Strenčiem—Valku**, A — **Trikātu, Smilteni**, DA — **Kauguriem—Mūrmuižu—Raunu**, D — **Liepas pag. Ellites alām** (pie Lodes stac.) — **Cēsīm**, DR — **Rubeni—Straupi**, R — **Kokmuižu—Murjāniem—Dauguļiem—Augstrozi—Limbažiem**, Annas muižu— Dū-

ķeriem—Zilo kalnu—Dikļiem. No Valmieras stacijas līdz Rīgai 121 km, līdz Smiltenei 32 km, — Strenčiem 20 km, — Valkai 46 km, — Zilam kalnam 13 km, — Dikļiem 28 km, — Matišiem 25 km, — Mazsalacai 48 km, — Burtņiekam 25 km, — Gaujas tiltam 2 km.

Māju puduru, kas izaudzis ap Valmieras staciju, sauc par **Kārleņi**, bet to daļu, kas novietājusies tālāk ap Gaujas zemo, lēzeno un smilšaino kreiso krastu, par **Pārgauju**. Šīs abas pilsētas daļas jeb **Jaun-Valmiera** ir izcēlušās tikai pēc Rīgas—Valkas dzelzceļlīnijas atklāšanas (1889. g.), galvenā kārtā abpus šosejas, kas savieno staciju ar Gaujas tiltu un vecpilsētu. Pilsētas vecā un galvenā daļa sākusi izveidoties jau apm. 700 gadus atpakaļ uz Gaujas augstā un stāvā labā krasta, 17,5 m virs upes, 47,2 m virs jūras līmeņa. Viņa izplēšas vēdekļveidīgi no A, sākot no baznīcas un vecām pils drupām, uz R līdz Jāņa parkam, 2 km garumā, bet platumā Z no Rātes upes, Dzirnu diķa un Bīskapa grāvja uz D līdz Gaujai, ap 1/2 līdz 2 km*. Tagadējā Valmiera aptver 1350 ha lielu zemes gabalu un pēc iedzīvotāju skaita starp Latvijas pilsētām ieņem 7. vietu. Pēc 1935. g. tautas skaitīšanas ziņām viņā 8500 iedzīvotāju. Lielākas par Valmieru:

* Bīskapa grāvis, 4 km garumā, liekas, rakts poļu laikā, kad pār Valmieru valdīja Cēsu katoļu bīskapi (1582.—1621.). Šī darba izvedējs būs bijis bīskaps Atis Šenkingš, kas daudz rūpējies par savu novadu muižu un zemnieku stāvokļa uzlabošanu. Grāvja uzdevums bij Rātes upei (Melnupei) pievadīt vairāk ūdens, gan dzirnavu dzīšanai, gan ūdens līmeņa pacelšanai aizsardzības nolūkos. Šī grāvja atliekas vēl tagad redzamas.

Rīga, Liepāja, Daugavpils, Jelgava, Ventspils un Rēzekne, mazākas — Rīgas Jūrmala, Cēsis, Kuldīga, Talsi, u. c. Jau priekš pasaules kara, krievu valdīšanas laikā, Valmiera bij pirmā pilsēta, kuŗā pilsētas domē latviešiem bij vairākums un līdz ar to viņi bija pilsētas saimnieciskās dzīves noteicēji. Ari tagad Valmiera pēc iedzīvotāju tautības sastāva ir vislatviskāka pilsēta, viņā latviešu 95%, bet cittautiešu nepilni 5%. Kā aprīņķa pilsēta viņa ir jau kopš seniem laikiem.

VESTURE

Valmiera cieši saistīta ar sava plašākā apgabala likteni. Viņa atrodas senās latvju zemes Tālavas robežās, viņas rietumu malā. Pēc Indriķa chronikas ziņām, vāciem ienākot Tālavā, valdījis karalis Tālivalds, ar sēdekli Trikātā, bet no viņa dēliem Rameķis pārzinājis Rankas, bet Druvvaldis — Burtnieku novadus. Vislielākā un visstiprākā Tālavas pils bijusi Beverīna. Tālavieši jau priekšvācu laikā bijuši pieņēmuši kristīgo ticību no krieviem un maksājuši meslus Pliskavas kņazam. Vēsturnieks V. D. Balodis domā, ka tur, kur tagad atrodas Valmiera, stāvējusi mūsu senču pils **Autine**. Še ap 1208. g. kā latviešu vecākais tiek minēts Varidotis*. Savu nosaukumu Valmiera būs da-

* Par Autines atrašanās vietu domas dalās. G. Vierhufs domā, ka Autine atradusies pie Bānūžu muižas, Cēsu apr. Sērmuķšu pag., K. Zīverss — Cēsu Lazdukalnā, Tālivalds — Cēsis, P. Abuls — Priekuļu Garķalnā, bet Ā. Bīlenšteins — Valmieras Valterķalnīņā.

būjusi no Pliskavas padzītā kņaza Vladimira, kuŗu bīskaps Alberts 1212. gadā novietājis Autinē kā soģi (fogtu). Vladimiru padzinuši tādēļ, ka bijis atdevis savu meitu bīskapa Alberta brālim Teodorikam par sievu. Krievi Valmieru senāk saukuši par „Vladimirec“.

Lai aizsargātos no biežiem krievu, igauņu un leišu laupījumu uzbrukumiem un sirojumiem, tālavi sabiedrojās nevien ar libjiem, bet arī ar bīskapu, apmainot krievu pareizticību pret vācu katoļticību. Bet jo drīz sabiedrotie svešzemnieki uzmetās tālaviem par virskungiem. Livonijas abas svešvaras, bīskaps un zobenbrāļu-bruņnieku ordenis, 1224. gadā sadala brīvo latvju zemi kā laupījumu savā starpā. Tā Tālavas daļa, kuŗā nodibinās Valmiera, pāriet ordeņa rokās, kuŗš steidzas tur nostiprināties. Ordeņmestrs Endorpas Vilekins (citā vārdā Šauerburgas Vilhelms) atņemtā Tālavā uzceļ vairākas stipras pilis: 1283. g. Valmierā, un 1284. g. Trikātā un Burtniekos.

Valmieras ordeņa pils. Valmieras ordeņa pils pamati tiek likti 1283. g. 28. oktobrī, reizē ar baznīcas pamatiem. Pēc viņu abu iesvētīšanas ordeņmestrs kopā ar virsbīskapu Jāni, saviem pavadoņiem un sanākušiem ļaudīm apstaigā apcietinājuma un līdz ar to nākošās pilsētas robežas, tūdaļ atzīmējot ceļamo pilsētas mūru un torņu vietas. Kā Stokholmas kaŗa archīvā uzglabātos plānos redzams, tad pils līdz ar pilsoņu nometni un dārziem aptvērusi plašu laukumu. Drošs sargs pils D pusē bij **Gauja**. Pa viņas stāvo krastu no pils stiepās mūris līdz Jurģu ielai, kas te strauji nolaižas uz tagadējo tiltu. Še mūra stūrī pacēlās augsts

bastions, „**Stārķu ligzda**“. No šejienes apcietinājumu mūris, nogriezoties gandrīz taisnā leņķī uz ziemeļiem, stiepās kā R robeža, līdztekus tag. Bastiones ielai, līdz tagadējai pilsētas slimnīcai. Vietā, kur mūris krustojas tag. Rīgas ielu, senāko Rīgas ceļu, pie līdzšīņējā pilsētas cietuma, atradās apcietinājuma galvenā ieeja, „**Rīgas vārti**“ ar „**Rīgas bastionu**“. Rietumu mūra galā, kur tagad zaļo slimnīcas dārzs, pacēlās kā stūņa sargs „**Zilais bastions**“. Tad tālāk pasmailā leņķī, mūriem novirzoties gar Z robežu uz austrumiem, gar Melnupi (tagad saukto **Rātes upi**), tur, kur tagadējais Latviešu biedrības nams, tie izveidoja trešo stipro „**Tērbatas bastionu**“, līdz ar „**Tērbatas vārtiem**“. Turpinājumā mūris pievienojās pils Z spārnam. Austrumos pili aizsargāja mūris gar Melnupes (Rātes upes) trešo uzstādījumu, kas savienojās ar Gauju. Pils laukuma DA stūrī paceļas atsevišķs paugurs. Tas „**Valtera kalniņš**“. (Šīnī vārdā tas nosaukts slavenam ev. luterāņu bīskapam **Dr. Ferdinantam Valteram** par godu (* 1801., † 1869.), jo blakus uzkalniņam vēl tagad redzams viņa tēva nams. Toreiz šis kalniņš bijis palisādēm nocietināts. Latvijas atbrīvošanas kara, 1919. gada 26. maijā, Valterkalniņā atradās pirmās igauņu pozīcijas, no kuŗām tie kā mūsu sabiedrotie atklāja uguni uz komunistiem Pārgaujā un Kārlienā. Latvijas vēsturiskās ģeografijas petnieks A. Bīlenšteins domā, ka Valterkalniņā reiz stāvējusi virsaiša Varidota pils — Autine.

Sevišķi rietumos, ap Rīgas vārtiem un bastionu, Valmiera bijusi stipri nocietināta. Lai tiktu cietoksnī, vis-

pirms bijis jāiet pāri sausam grāvim, tad pāri palisādēm nocietinātam valnim, tad atkal pār sausu grāvi un valni, un tikai tad cauri Rīgas vārtiem. Senie mūri bijuši 3 $\frac{1}{2}$ —4 m biezi.

Iekšpus mūriem, no pils un baznīcas uz rietumiem, apmetās pilsoņi un izveidoja „iekšpilsētu“. Ar laiku attīstījās arī ārpus mūriem „ārpilsēta“, pat daudz lielāka un plašāka par iekšpilsētu, kaut gan kaŗa laikos šīs pilsētas daļas liktenis bij visai apdraudēts. Briesmu dienās gan viņas iedzīvotājus uzņēma iekšpilsētā, bet viņu nami un manta vienmēr krita ienaidniekam un ugunij par laupījumu. Neskaitāmos kaŗos daudz cieta arī pilsētas mūri līdz ar pili. Zviedru laikos tos gan izlaboja, bet Ziemeļu kaŗa sākumā, 1702. g., tos līdz ar Valmieras pili sagrāva krievu kaŗaspēks. Izņemot pils D sānu mūŗa atliekas un „Stārķa ligzdas“ bastiona uzbērumu augšpus Gaujas tilta, Jurgu ielas labā pusē (skaitot no tilta) no pārējiem seniem apcietinājumiem gandrīz nekas vairs nav redzams. No pils mūŗa drupām vēl var pieminēt kāda apaļa pils torņa nelielās atliekas baznīcas laukuma stūri, kur kāpnes ved lejā uz pilsētas pirti. Tikai jaunus namus ceļot vai pagrabus rokot, uzduŗas uz viņu apakšzemes bieziem pamatiem.

Valmieras baznīca. Blakus pilij otra tikpat veca vēsturiska celtne Valmierā ir viņas lielā domveidīgā baznīca. Kā jau teikts, viņas pamati likti reizē ar pils pamatiem 28. oktobrī 1283. g. Tā kā šī kalendāra diena veltīta Simanim Jūdam, tad arī celtni nosauca **Sv.**

Sīmaņa vārdā. Lidz tam dievkalpojums noturēja vecā koka — Sv. Antonija baznīcā, kuŗa atradusies Annas kalnā, starp tag. Raiņa un Rūjienas ielām aiz Rātes upes tilta. Kā par lielu brīnumu, neraugoties uz tik daudzām kuŗa briesmām un ugunsgrēkiem, kas nopostījuši vairākkārt visu pilsetu un beidzot arī pašu pili, Sv. Sīmaņa baznīca palikusi vesela līdz pat mūsu dienām, un tā pieskaitāma mūsu visvecākiem dievnamiem. Tās iekšiene sadalās 3 jomos, no kuŗiem vidusjoms paaugstināts un 2 reiz platāks par katru sānjomu. Starp galveno un sānu jomiem pilāru rindas, kas augšā savienojās gotiskiem smaillokiem, bet no pilāru vienas puses uz otru, pāri jomiem, telpas griestus savieno krusta velves. Arī sānjomi pārsegti krusta velvēm. Triumfa arka, kas savieno galveno jomu ar altāra telpu, arī gotiska. Tāpat galvenā joma augšlogi un torņa portāli veidoti gotu stilā. Turpretim kuŗa logi un sānjomu logi ir augšā saspiesta pusloka veidā, apaļloka jeb romāņu stilā. Baznīcas mūri ļoti masīvi, 2,13 m (7 pēdu) biezumā. Torņa augstums 47,5 m. Tas sastāv no 4 stāviem, neskaitot smaili. Ceturtnā stāvā atrodas zvanu telpa ar 4 skaņu lūkām. Še iekārti 2 zvani, kas kuŗa laikā palika neevakuēti. 1900. gadā, zvanot mazākais zvans pārplīsa. To gan pārļēja Rīgā, bet pēc viņa uzstādīšanas izrādījās, ka tas vairs nesaskanēja ar pirmo zvanu, kā tas bij agrāk. Tāpēc tagad no viņiem var lietāt atsevišķi tikai vai nu vienu, vai otru, bet nekad abus zvanus kopā. Dievnama tornis daudz cietis no lielgabalu šāvieniem un uguns, arī zibens to nav sau-

dzējis, viņā iesperdams 3 reizes, 1698., 1738. un 1830. g. Pēdējo reizi tornis dabū ciest 1919. gada 27. maijā, kad komunisti, atkāpjoties no Kauguru kapsētas, uz to raida smagās artilērijas lādījumus, kas sabojā R pusē viņa jumtu un velves. Pa kreisi no torņa portāla 2 m augstumā mūrī redzams ķēdes gabals. Še laikam senāk būs atradies tā sauktais kauna stabs, pie kuŗa uz kungu pavēli piesēja tos, kas kaut kā pret viņiem noziegušies, lai svētdienās tos sodītu baznīcēnu priekšā.

Ieejot baznīcā, virs mums paceļas 2 viena virs otras atrodošās luktas. Augšējās novietātas lielas un stipri skanīgas ērģeles. Tās izgatavojis ērģeļu meistars Lādegasts Veisenfelsā (Saksijā), 1886. gadā, bet baznīcai tās dāvinājis Kokmuižas bij. īpašnieks Teodors Šrēders. Kancele darināta 1851. g. To puško uz koka gleznoti Kristus dzīves tēlojumi. Altāra glezna rāda Kristus kārdināšanu (vācu gleznotāja Fogela, Drēdenē, 1841. g. darbs; baznīcai dāvinājis Valmiermuižas īpašnieks Lēvenšterns). Altāra kreisā pusē pie sienas piestiprinātas marmora plāksnes ar Valmieras-Veides un Valmiermuižas draudžu Pasaules un Latvijas atbrīvošanas kaŗā kritušo vārdiem. Citādi kuŗa sienas kailas, jo seno varas kungu vāpēni tagad novietāti citur. Zem altāra un baznīcas grīdas senī liķu pagrabi, kuŗos paglabāti muižnieki, kā arī pilsētas rātskungi un garīdznieki. 1773. g., uz ķeizarienes Katriņas II pavēli, pagrabi aizmūrēti un kapsētas uzdots ierīkot ārpus baznīcas. Baznīcā apskatāmi arī daži veci kapu pieminekļi, kas senāk atradās al-

tāra priekšā, bet tagad iemūrēti viņa austrumu sienā. Viens no viņiem, ar gada skaitli 1496, sedzis kāda slavenā ordeņmestra Pletenberga dzimtas locekļa kapu. Uz kādas akmensplates, kas kopā ar citām novietāta torņa apakšstāvā, redzam 1346. gada atzīmi. Baznīcā, bet varbūt arī ārpus tās, atdusas savā laikā slavenais Petera Lielā ģenerālis Nikolajs Hallarts († 1727. g.). Viņa kapa plāksne, kas agrāk atradās ārā sienā, koņa galā, tagad pārvietāta koņa iekšienē, altāra aizmugurē. Viņa dzīves biedrene, Magdalēna Elizabete Hallarte, latviešu labdare, dedzīga brāļu draudzes veicinātāja un Valmieras diakonāta un pirmā skolotāju semināra nodibinātāja, paglabāta baznīcas sētā, ģērbkambaņa priekšā (varbūt, ka te arī viņas vīra kaps). Uz viņas kapa reiz zaļoja 3 kuplas liepas, no kuņām tagad atlikusies vairs tikai 1. Ārpus baznīcas, ģērbkambaņa sienas atbalsta stabā, apskatāmas 2 iemūrētas, no Jāņa Briesmīgā kara pulka 1560. g. pilsetā iešautās akmens lodes. (Katra lode apm. 30 cm caurmērā.)

Zviedru laikos baznīcā bijis īpašs „ķēniņa krēsls“. No dokumentiem redzams, ka starp varenajiem notikušas asas ķildas goda dēļ, kur kuņām altārī sēdēt. Jautājuma nokārtošanai ķēniņa vietnieks Michaels Strökirchs 1699. g. pat izdevis sevišķus noteikumus, pēc kuņiem tiesība pirmā vietā sēdēt bijusi Valmieras pilskungam un Valmiermuižas kungam, otrā vietā Mujānu un Kokmuižas, trešā Kauguru un Mūrmuižas kungiem, ceturtā — svešas augstākas kārtas personām, piektā — ķēniņa pastmeistaram un tiesas kungam, sestā — piecu

lielo muižu pārvaldniekiem, septiņā — baznīcas priekšniekiem un akcīzes kontroliejiem.

No Valmieras baznīcas ievērojamiem apmeklētājiem minams slavenais zviedru karalis Gustavs Ādolfs, kas 1622. g. 4. janvārī, pēc Valmieras ieņemšanas, ienākot pilsētā, vispirms devās dievnamā, lai pateiktos Dievam par uzvaru. — Valmieras baznīcā svētrunājuši daudzi ievērojami dievvārdu teicēji. 1525. g. ar ordenmestra Valtera Pletenberga atļauju Mārtiņa Lutera piekritējs Silvestrs Tegetmeiers Valmieras baznīcā kā pirmais sludināja atjaunoto evaņģēlija ticību. No Valmieras mācītājiem Christiāns Neuhausens († 1736.) sarakstījis latviešu valodā grāmatiņu „Ceļš uz labklāšanu“, Frīdrichs Hilde († 1775.) izdevis katķismu „Ceļš uz mūžīgu labklāšanu“, Mārtiņš Loders († 1806.) atzīmējis Kauguru dumpī (1802.) nošauto zemnieku vārdus, Dr. Julijs Valters († 1834.), bīskapa Dr. Valtera brālis, vēlāk ievēlēts par teoloģijas profesoru Tērbatā, izgādā savas atvadišanās svētrunas izdošanu, kas iznāk 2 iespaidumos, atvēlot ienākumu Valmieras draudzes skolai. Dr. Ferdinads Valters († 1869.), latviešu skolu lietu veicinātājs, gādā par Jāņa Cimzes izglītošanu ārzemēs, atveļ Valmierā draudzes skolotāju semināru (1839.), bet tomēr iestājas par latviešu pārvācošanu. Vēlāk viņu ieceļ par Pēterpils ģenerālkonsistorijas virspadomnieku, ģenerālsuperintendentu un beidzot pat par bīskapu. Jānis Neilands († 1915.), pirmais latviešu tautības mācītājs Valmierā, garīgu rakstu sacerētājs, saraksta kultūrvēsturisku autobiografiju „Mani jaunības laiki“ un kopā ar dažiem Cimzes audzēkņiem izdod

Cimzes „Dziesmu rotu“ pārļabotā veidā. Vel minami Eduards Pavasars († 1931.), Valmieras aprinča prāvests, garīgs skolu pārlūks, garīgu dziesmu sacerētājs, un Kārlis Beldavs († 1936.), daudzu garīga satura rakstu un grāmatu autors, bij. Izglītības ministrs.

Valmieras pilsēta un ordeņa pils, atrazdamies Līvoniņas valsts vidū, tika daudzas reizes izvēlēta par sa-nāksmes vietu **landtāgiem** * un **pilsētu dienām**. Te ta-pa pieņemti daudzi mūsu zemes vēsturē ļoti sva-rīgi lēmumi.

Pilsēta un pils ir pārdzīvojušas šausmīgus kara, uguns briesmu un mēra laikus. 11 reizes viņa tikusi no ienaidnieka uzvarēta un atkal atkarota.

Minēsim chronoloģiskā kārtībā Valmieras pagātnes ievērojamākos vēsturiskus brīžus:

1208. g. Āutines latvieši ierodas Rīgā un žēlojas bīskapam Albertam, ka Cēsu bruņnieku brāļi tiem nolaupījuši bišu kokus. Bišu kokus gan dabū atpakaļ, bet atņēmo zemi — nē.

1212. g. Āutinē par soģi ierodas no Pliskavas padzītais kņazs Vladimirs, pēc kuņa vēlākā pilsēta nosaukta par „Valmieru“.

1283. g. 28. okt. no ordeņmestra Endorpas Villekina un virsbīskapa Jāņa likti pamati ordeņa pilij un Sv. Sīmaņa baznīcai.

1323. g. Valmierā jau minēts pilsētas maģistrāts (pilsētas valde un pilsētas dome).

1365. g. Valmieru oficiāli dēvē par pilsētu.

14.—16. g. s. Valmiera pieder pie Hanzas savienības.

* Landtāgos ņem dalību ordeņa, virsbīskapa, bīskapu (Sāmsalas un Vīkas, Kurzemes, Tērbatas) un viņu vasaļu pārstāvji, kā arī pilsētu pilnvarofie.

1491. g. 13. okt. virsbīskaps kopā ar Tērbatas un Kurzemes bīskapiem Valmieras ordeņa pilī pieņem lēmumu, ar kuŗu no Pletenbergā sakautiem rīdziniekiem (sk. „Tūristu bibl.” Nr. 1) uzliek bargus noteikumus: jānolūdzas ordens, jāatjauno nopostītā Rīgas pils, jāzīdod muižniekiem Rīgā iebēgušie zemnieki u. t. t.

1522. g. Valmierā noturētā landtāgā Rīgas virsbīskaps un Tērbatas bīskaps izsludina Lutera mācību un rakstus par ķecerīgiem, bet Vidzemes bruņniecība un Rīgas, Tērbatas un Rēveles pilsētas apvienojas pret šo lēmumu.

1523. g. Valmierā kā pirmais evaņģēliju sludina Melchiors Hofmanis.

1525. g. Sv. Sīmaņa baznīcā un Sv. Antonija kapsētā dedzīgi sprediķo par Mārtiņa Lutera atjaunoto ticību Silvestrs Tegetmeiers.

1555. g. landtāgs apspriežas par miera nodrošināšanu ar Krieviju.

1554. g. zemes virskunģi — ordenis, virsbīskaps un bīskapi, vienojas par ticības brīvību Vidzemē un nolemj sūtīt vēlreiz sūtņus uz Maskavu, kuŗiem tomēr nav panākumu.

1558. g. landtāgs vienojas maksāt Maskavas caram Jānim Briesmīgam miera uzturēšanai 60.000 dālderus. Šo lēmumu tomēr neizpilda.

1560. g. krievu kaŗa pulks Pēteŗa Šuiska vadībā apšauda Valmieru, bet to ieņemt tam neizdodas. 2 no ienaidnieka pilsētā iešautas lodes redzamas iemūrētas baznīcas ģērbkambaŗa āršienā.

1561. g. Valmiera krīf poļu rokās. (Poļu laiki no 1561.—1621.)

1577. g. Jāņa briesmīgā kaŗa pulki, cara vadībā, postīdami, dedzinādami, laupīdami un zvēriski nogalinādami ļaudis iebrūk Vidzemē. Valmierai tie uzbrūk jūlijā un septembrī. „Vidzemes ķēniņa” hercoga Magnusa, Dānijas ķēniņa Krišjāņa III jaunākā dēla, dotie palīģi top sakauti, bet pilsētas iedzīvotāģi aizvesti ģustā. Kaŗa laime krieviem tomēr ilgī nesmaida: apvienotais zviedru-poļu kaŗaspēks tos sakauj pie Mujāniem. Krievi pēc tam zaudē visu Vidzemi, kas joprojām paliek poļu rokās.

1582. g., lai apspiestu luterticību, poļu karalis Stefans Batorija nodibina Cēsīs katoļu bīskapiju. Tai pievieno Valmieru, Mujānus, Burtņiekus, Trikāti un Ropažus. Bīskaps Šenkings liek rakt starp Rātes un Jumaras upēm 4 km garu kanāli, saukto „Bīskapgrāvi”.

1600., 1601. un 1606. g. Valmieru ieņem 5 reizes gan zviedri, gan atkal poļi.

1601. un no 1623.—1625. g.. pilsētā plōsās mēris.

1622. g. 4. janvāri zviedri ieņem Valmieru. Viņu ķēniņš Gustavs Ādolfs iejāj pilsētā kā uzvarētājs (Zviedru laiki no 1621.—1710.). Protestantisms top visā zemē par valdošo ticību. Cēsu bīskapijas plašos novadus (Valmieru u. c.) Gustavs Ādolfs atdod savam valsts kancleram Akselim ūksenšernam (Oksensstiern = vēŗša pierē). ūksenšērnē atjauno Valmieras pili un apcietinājumus un rūpējas par pilsētas un iedzīvotāju labklājību. Viņiem par godu Valmiera savā ģērbonē pamatā likusi vēŗša galvas pierē daļu. Iedzīvotāju trūkuma dēļ Akselis ūksenšērnē nometinājis Valmierā 300 somus (piņņus). Lielās nesaticības dēļ ar citiem pilsētniekiem, viņus drīzi novietāja ārpus pilsētas, kur tagadējie „Piņņu kalni”.

1656. g. Vidzemē iebrūk cara Alekseja lielā armija. Kādu krievu kaŗaspēka daļu zviedri sakauj pie Valmieras. Cīņās pie Valkas smagi ievainotais un sagūstītais krievu vojevods grāfs Matvejs Šeremetjevs mirst Valmierā. Neraugoties uz to, ka viņš bija ienaidnieks un pareizticīgs, viņu apglabā Sv. Sīmaņa baznīcā.

1657. g. poļi ieņem Valmieru, bet nespēj to ilgē noturēt.

1658. g. zviedri, draudēdami uzspridzināt pilsētas mūrē, piespieŗ poļus padoties.

1660. g., noslēdzot Olivās mieru, poļi atsakās no Vidzemes un patur tikai Latgali.

1681. g., muižu redukcijas dēļ. Valmieras pils un pilsēta pāriet Zviedrijas valsts īpaŗumā. Muiŗnieki zaudē muiŗas vai to par to arendātoriem.

1689. g. pilsētu izposta ugunsgrēks.

1700. g. tiek sastādīts saraksts par visiem pilsoņiem un viņu īpaŗumiem. No tā redzams, ka pilsēta tapusi ļoti nabaga.

1702. g. augusta mēnesī, Ziemeļu kara laikā (1701.—1721.) krievi iebrūk Valmierā, sagrauj drupās ordeņa pili, laupa, nodedzina pilsētu un aizved iedzīvotājus gūstā. Pēc Ništadtes miera noslēgšanas (1721. g.) tikai retais no tiem vairs atgriežas dzimtā pilsētā.

1704. un 1708. g. atkārtojas krievu uzbrukumi pilsētai.

1710. g. krīt Rīga un Vidzeme pāriet krievu rokās (Krievu laiki no 1710.—1918. g. 18. novembrim).

1720. g. Valmiera nodeg trešo reiz.

1729. g. nodibinās brāļu draudze, ko Valmierā atbalsta un izplata ģenerāliene Magdalēna Hallarte.

1738. g. ģenerāliene Hallarte nodibina Valmierā pirmo skolotāju semināru latviešiem un ceļ „Jēru kalnā” skolas un saiešanas namu.

1772. un 1774. g. vēl reizi Valmiera krīt par upuri ugunsliemām. No uguns neskārta paliek vai vienīgi baznīca.

1785. g. Valmierai pieskiņ apriņķa pilsētas tiesības.

1802. g. zemnieku sacelšanās Kauģuros un Kauģuru dumpja apspiešana.

1839. g. Draudzes skolotāju semināra atklāšana bij. Valmieras draudzes skolas telpās. Viņa dibināšanu ierosina bīskaps Dr. Ferdinands Valters un par direktoru ieceļ Jāni Cimzi.

1849. g. seminārs pārvietojas uz Valku.

1865. g. pāri Gaujai ceļ pirmo tiltu. Līdz tam satiksmi uzturēja ar „rāmi”, par kuŗa lietāšanu vezumniekiem jāmaksā tilta cēlājām Kauģuru muižas īpašniekam „tilta nauda”. Tikai Pasaules kara laikā blakus vecajam tiltam uzcēla jaunu koka tiltu. 1919. g. 26. maijā, atkāpjoties no Valmieras, kōmunisti abus šos tiltus nodedzināja. Tagadējo tiltu cēlusi Latvijas valdība 1920. g.

1872. g. nodibinājas vīru koris „Dziesmu rota”, kas vēlāk, 1882. g., izveidojas par Valmieras latviešu biedrību.

1875. g. grāfiene Emma Mellīne nodibina „Jēra kalnā” Valmieras kurlmēmo skolu, ieceļot (1878. g.) par viņas priekš-

nieku Vilīpu Švēdi. Tagad šajā skolā vairāk kā 100 audzēkņi. 1929. g. ar valsts līdzekļiem uzcelta jauna skolas ēka, vecajā namā iekārtojot internātu.

1889. g. atklāja Rīgas-Valkas dzelzceļa līniju.

1898. g. nodibinās Kauguru, tagadējā Baltijas lauksaimnieku biedrība.

1919. g. 26. maijā Valmieru atbrīvo no komunistu jūga.

1919. g. 22. jūnijā, pie Mūrmuižas, 8 km no Valmieras uz D, latviešu-igauņu sabiedrotais kaņaspēks aptur vācu landesvēra uzbrukumu. Šinī dienā labvēlīgi izšķīdas Vidzemes atbrīvošanas cīņu liktenis.

1922. g. 3.—5. februārim Baltijas Lauksaimnieku biedrība Valmierā sarīko Latvijā pirmo „Zemnieku dienu“, kurā un arī visās nākošās piedalās tag. Valsts prezidents Dr. K. Ulmanis.

1923. g. 22. jūnijā Valmieras pilsētas brāļu kapos atklāj pieminekli kritušiem brīvības cīnītājiem.

1928. g. Valmieras Eksportkautuvei, netālu no stacijas, urbjot artēzisku aku, 250 m dziļumā atrasta bagāta minerālūdens krātuve, tag. pazīstamais „Valmieras dabiskais ūdens“.

1932. g. valmierietis Dāliņš iegūst X Pasauls olimpiādē, Losandželosā, otro vietu soļošanā.

VALMIERA TURISTA APSKATĒ

Savu apkārtgājienu pa Valmieru sāksim tieši no stacijas. (Sk. pielikumā pilsētas plānu Nr. 1.)

1. Kārlene (mājas ap staciju). Netālu no Valmieras galvenās stacijas, pa kreisi, atrodas vēl otra stacija. No tās attiet vilcieni pa šaursliežu ceļu (750 mm) uz Smilteni un Ainažiem. Aiz šīs stacijas 1932. g. celta valsts labības sabērtuve, sabiedrības „**Bekona eksports**“ lopkautuve un 250 m dziļā minerālūdens aka, kas izverd 24 stundu laikā 850.000 l **Valmieras dabisko dziedniecības ūdeni**, kas izplūst augstas strūklas veidā, dzidrs,

bezkrāsains, un kā galveno sastāvdaļu satur sāļi (chlor-natriju), bez tam joda un broma, fosfor- un arsēnskābju savienojumus, kramskābi, kā arī dažas organiskas vielas.— No galvenās stacijas pa labi, nepilna $\frac{1}{2}$ km attālumā, vecākais Brāļu draudzes saiešanas nams Latvijā, celts 1765. g. pie „Gaides“ mājām. Tagad viņu pārņēmusi Pieminekļu valde savā pārziņā kā pirmo aizsargobjektu ar Nr. 1.

2. Pārgauja (Jaunpilsēta). Kājām ejot, vai braucot ar ormani vai autobusu, nonākam māju pudurī pie Gaujas kr. krasta. Še vecais Kauguru muižas Gaujas krogs un 3 rūpniecības uzņēmumi: Liča vilnas austuve, Petersona linu vērptuve un Lūciņa kokzāģētava.

3. Gaujas tilts. Tagadējais Gaujas tilts celts no Latvijas valdības 1920. g., lielinieku 1919. g. 26. maijā nodedzināto 2 tiltu vietā. No tilta skaists skats uz vecpilsētu ar viņas namiem un dārziem augstā Gaujas l. krastā, kam pāri paceļas sirmā Sv. Sīmaņa baznīca. Palu laikā Gaujas straume savā vēl 155 km garā skrējienā nones lejup uz Gaujas-Daugavas kanāli vai jūru lielā vairumā Ziemeļvidzemes mežu bagātības: baļķus, gulšņus, malku.

4. Jurģu iela. Pēc veiktiem 2 km, pārgājuši tiltam, nonākam pie stāvkrasta, t. s. Gaujas kalna. Te pa labi reiz pacēlies senais apcietinājumu tornis „**Stārķa ligzda**“ (Storkennest), bet vēl nedaudz augstāk pa labi nogriežas Bastiones iela, par kuņas kādreizējo nozīmi liecina tās nosaukums. Turpinām savu gājienu pa stāvo Jurģu ielu. Pie nama Nr. 14 redzam akmeni

gada skaitli 1865., tas pirmā tilta celšanas piemiņai. Nonākot uz Diakonātu ielas, dodamies pa labi līdz Rīgas ielai.

5. Rīgas iela (1. loka gājiens) ir Valmieras dzīvības nervs, viņas ievērojamākā un plašākā gatve („Lielā iela“). Vispirms dodamies uz pilsētas visvecāko daļu: uz baznīcu un vecām ordeņa pils drupām. Numā Nr. 14/16 mitinās **Latvijas bankas nodaļa**, tālāk, Bastiones ielas krustojumā, pa kreisi, **Valmieras apriņķa cietums**. Rīgas ielas galā pa kreisi senākā **apriņķa skola**, tagad **Komerckkola**. Bijušā apriņķa skolā savā laikā mācījušies prof. Valdens, prof. Zimmers, prof. J. Endzelīns u. c. Sasniedzam Valmieras **tirgus laukumu**, bet vēl mazliet augstāk paceļas vecā **Sv. Sīmaņa baznīca** (sk. 8. lpp.). Aiz baznīcas **Odensvada tornis** un **Elektriskā spēkstacija**.

6. Pilskalna iela. Šeit ordeņa pils sienu un drupu atliekas (sk. 6. lpp.) . Aiz pils — **Valtera kalniņš** (sk. 7. lpp.). Lejā Gaujmalā ierīkotas moderni iekārtotas pilsētas **pirtis**. Šeit izsniedz arī ārstniecības un Valmieras minerālūdens vannas.

7. Bruņnieku ielā atrodas vecā aptieka, visvecākais pilsētas nams, celts 1735. gadā, pa daļai uz bruņnieku pils atliekām. Blakus Valterkalniņam, Bruņnieku ielā 5, atrodas nams, kuŗā dzimis biskaps Dr. Ferd. Valters. Tirgus laukuma augšmalā **Brīvprātīgo** ugunsdzēsēju b-bas (dib. 1867. g.) depo.

8. Pēterpils iela veidojas jau tirgus laukuma R daļā

un aizved tūristu uz Dzirnezera un Rātsupes tiltu. Tīrgus laukuma dienvidmalā apskatāms senais pilsētas **Rātes nams**, kurā tagad **Valmieras latviešu b-ba** iekārtojusi savu **Vēsturisko mūzeju**. Lejāk, Rātesupes l. krastā, redzam **Valmieras latviešu biedrības** (dib. 1872. g.) namu, kuŗš celts tanī vietā, kur agrāk stāvējis „Terbatas bastions“ un reiz atraduŗies „Terbatas vārti“. Bijuŗšā ēka pēc ugunsgrēka atjaunota (1932. g.) un paplaŗināta. Zālē 650 sēdvietas. Biedrības dārzā notur koncertus un Ziemeļlatvijas dziesmu dienas.

9. Ziloņu iela. Atpūtuŗies Latvieŗu biedrībā vai viņas ēnainā dārzā, turpināsim apskati, iegrieŗoties ŗaipus Rātsupes tilta Ziloņu ielā, kas sākumā iet līdztekus Dzirnezeram. Tad ielas asā pagriezienā dodamies uz augŗu. Namā Nr. 7 atrodas **Valmieras mūzikas skola**. No ŗejienes pavērŗamies pa kreisi Bastiones ielā un nonākam pie plaŗās **pilsētas slimnīcas**, kas celta 1914. g. ar tā laika ieverojamā Valmieras sabiedrīŗka darbinieka un labdaŗa, pilsētas galvas Dr. med. G. Apīŗa, pabalstu. Slimnīcas dārzā senā aizsargtorņa „Zilā bastiona“ vieta.

10. Bastiones iela. No slimnīcas turpinām ceļu uz augŗu pa Bastiones ielu, gar pilsētas 2. pamatskolu, pāri Ravelīnes ielai, gaŗām cietumam, līdz nonākam atkal uz Rīgas ielu, no kurienes uzsākām pirmo riņŗa gāŗienu. (Bastiones ielas turpināŗjums aizved uz Jurgā ielu un Gaujas tiltu.)

ŗis apkārtgāŗiens pa vecpilsētu izvedams 2—4 stundās. Tas ieteicams ikvienam Valmieras apmeklētāŗam.

1. **Rīgas iela** (2. loka gājiens). Ejot pa Rīgas ielu uz R, soļojam gar pilsētas centrālo aptieku, kino Splendidu, **pilsētas valdes namu**, ko kopā ar dārzu un parku pilsētai dāvinājis viņas bij. galva Dr. med. G. Apinis. Tālāk pa labi paceļas **pareizticīgo baznīca** ar Mujānu muižas īpašnieka grāfa Mengdena kapliču baznīcas dārzā. Tālāk pa kreisi, starp Beātes un Gaŗo ielu redzam 1928.—29. g. celto **Piensaimnieku s-bas namu**, kur novietāta pilsētas **bibliotēka**. Ja gribam apskatīt Bīskapa grāvi (sk. 4. lpp.), tad jāiegriežas Beātes ielā pa labi. Tālāk pa labi, Dārza ielas stūrī, **Valsts Zemes bankas Valmieras nodaļas nams** (celts 1932. g., arch. Kalniņa mets), bet Strazdu ielas stūrī **1. pilsētas pamatskola**, agrākā sieviešu ģimnazija. Šīs skolas dārzā novietāti no Annas kalna bij. Sv. Antonija kapsētas vairāki kapakmeņi ar uzrakstiem, (sk. tālāk 29. lpp.), starp tiem viens ar Silvestra Tegetmeiera vārdu, par piemiņu viņa 1525. g. svētrunai par Mārtiņa Lutera reformāciju. — Turpinot gājienu, sasniedzam tālāk

2. **Limbažu ielu**. Viņas kreisā pusē **Garnizona laukums** un Sporta b-bas **stadions**. Tālāk sākas ceļš uz Savarinas un Annas muižinām, bet no pēdējās pa labi ceļš uz Burtniekiem, Matīšiem, Mazsalacu, pa kreisi — uz Dūķeriem, Zīlo kalnu, Dikļiem, Limbažiem.

Rīgas iela vēl turpinās krietnu gabalu. Še viņas kreisā pusē **Valmieras apr. slimnīca** (agrākais zirgu pasta nams). Viņas pagalmā 1929. g. celta kapliča. Vēl tālāk — **Kaŗa aprīņķa pārvalde** un pilsētas **Ne-**

spējnieku patversme, senākā kaŗaspēka kazarma. Ap 2 km gaŗās Rĩgas ielas galā pa labi **Jāņa parks** un Valmieras—Ainaŗu ņaurslieŗu dzelzceļa **Jāņu parka stacija**.

3. Brēŗas iela. Pa kreisi no Rĩgas ielas beigām virzienā uz Gauju sākas diezgan gaŗa un patukŗa iela, nosaukta seno draudzes skolotāju Brēŗu vārdā. ņe smilŗainā klajumā apŗogoti pareizticĩgo un ņĩdu kapsētu laukumi. No Brēŗa ielas pa labi, viņpus dzelzceļa lĩnijas, senā **Valmieras draudzes skola**. Tā viena no vecākām skolām Vidzemē (dĩb. 1693. gadā). Te Jānis Cimze pirmos 10 gadus, no 1839.—1849. g., vadĩja draudzes skolotāju semināru (sk. 16. lpp.). ņe darbojies arī vēsturnieks V. D. Balodis. 1929. g. skolu slēdza un veco namu un dāŗzu pieŗķĩra Valmieras kurlmēmo skolai.

4. Dzĩrnavu iela. Brēŗas ielas lejas galā, Gaujas tuvumā, uznākam uz Dzĩrnavu ielas. Tā mūs ved uz augŗu, uz Ziemeļaustrumiem, pa krasta muguru līdztekus Gaujai, līdz nonākam atkal izejas punktā — Rĩgas ielā. Ielas sākumā pa kreisi Dzĩrnu ezeriņŗ, kas radĩts uzstādinot mazu strautiņu augŗpus viņa ietekas Gaujā. ņe atrodas valmierieŗiem labi pazĩstāmās **Ķĩmja dzĩrnavas**, nosauktas pēc viņu cēlāja Ķĩmja. Viņās dzimis mūsu skaņdarĩs — lielmeĩstars prof. Jāzeps Vĩtols. Aiz Dzĩrnezeriņa, klajā laukumā paceļas stalta ēku kopa: tā celta 1900. gadā krievu **Valmieras semināram** (arch. Ķergalvja būvmets), kas tur pastāvēja līdz 1915. g. Kaŗa laikā ņe bij iekārtota lazarete.

Tagad te mitinās **Valsts ģimnazija**. Gan no Semināra ielas, gan Dzirnavu ielas turpinājuma nonākam **pilsētas jaunā kapsētā** (iesvētīta 1828. g.), kur atdusas rakstnieks-dzejnieks **I. Ruģēns**, rakstnieks-dzejnieks un mācītājs **J. Neilands**, prof. **E. Zimmers**, vēsturnieks **V. D. Balodis**, sabiedriskie darbinieki Dr. med. **G. Apinis**, **V. Švēde**, **K. Vitols** u. c. Pāri visiem kapu akmeņiem un krustiem paceļas 1923. g. 22. jūnijā iesvētītais **Pieminekļis kritušiem brīvības cīnītājiem**. Atgriežamies Dzirnavu ielā. Ceļā, pa kreisi, apskatām pilsētas **pirmskolu** (bij. nespējnieku nams), bet pa labi — pilsētas **vecu kapsētu**, (1773. g.), kas atklāta pēc ķeizarienes Katriņas II aizlieguma baznīcās un baznīcu pagalmos apglabāt mirušos. Kapsētas vidū bij. Kauguru muižas īpašnieku Mengdena kapliča. Tālāk pa labi, Valmieras visaugstākā krasta virsotnē, tā sauktā „**Jēra kalnā**“; novietājusies **Valmieras kurlmēmo skola**. (Par „Jēra kalnu“ skat. 16. lpp.), kas celta 1875. gadā ar grāfienes Mellinas pabalstu. Jaunais skolas nams iesvētīts 1929. gadā. Tā priekšā šīs skolas pirmā vadītāja **Vilīpa Švēdes pieminekļis** (atklāts 1934. gadā). Šajā skolā mācās pāri par 100 kurlmēmo bērnu. Vecā skolas namā ierīkots skolēnu internāts un iekārtotas darbnīcas. No kurlmēmo skolas plašs skats uz Pārgauju un Kauguru vērī. Tālāk, blakus Dzirnavu ielai, starp Beātes un Apiņa ielām, „**Vecpuišu parks**“. Tas savu vārdu dabūjis no 7 vecpuišu biedrības, kas rūpējas par viņa ierīkošanu. Parkā paviljons ar plašu priekšlasījumu zāli, kuŗā 1918. g. 19. novembrī Pagaidu

valdības delegāti valmieriešiem pasludināja Latvijas valsts proklamēšanu.

Dzirnavu, Peldu un Diakonāta ielu stūrī laukumā Valmieras **pasta centrāles** nams, celts 1931. g. Diakonāta ielas sākumā, namā Nr. 1, **Baltijas lauksaimnieku biedrības nams**. Viņa plašajās telpās mitinās daudzu lauksaimnieku biedrību un organizāciju valdes. Tālāk Diakonāta iela sastopas ar Jurģa un Rīgas ielu, līdz ar ko esam beiguši arī 2. loka gājieni. Tas 2—3 reiz gažāks par pirmā (sk. 19. lpp.) un aizņem vismaz 1 cēlienu. Vēl ieteicāms apmeklēt

5. Gaujas ielu. Viņā nonākam, atgriežoties uz pasta centrāli un kāpjot lejā, vai nu pa Kalna vai Peldu ielu. Gaujas ielā, namā Nr. 7, mitinās Iekšlietu ministrijas Tūrisma biroja pārziņā atrodošā **tūristu mītne**.

TŪRISTIEM VAJADZIGĀS ZIŅAS

1. Informāciju tūristiem laipni sniedz Ie. min. Tūrisma biroja tūristu aģents skolotājs H. Traubergs.

Tūristu mītne, Gaujas ielā 7, Gaujas krastā. Pārzinis Iekšli. min. Tūrisma biroja tūristu aģents H. Traubergs. Uzņem ekskursijas un atsevišķus tūristus. Tuvākas ziņas tālr. Valmiera 280. Pārnakšņojums pirmā diennaktī 70 snt., turpmākās 30 snt., sienā 20 snt., gl. fējas 5 snt., piens 15 snt. litrā. Ērtākā tūristu apmetne Latvijā. (Sk. plānā Nr. 12.)

2. Viesnīcas: „Livonija” — Rīgas ielā 4; „Rīga” — Rīgas ielā 22; „Kokmuiža” — Rīgas ielā 24; „Baltija” — Rīgas ielā 28; „Londona” — Ravelīnes ielā 6.

3. Biedrību lokāli ar bufetēm: Latviešu biedrība — Pēterpils ielā 1, Tīrģotāju un rūpnieku b-ba — Jurģu ielā 10, Mednieku klubs — Rīgas ielā 37.

4. Valsts, apriņķa, pilsētas un privātas iestādes:

- Apriņķa priekšnieks — Dzirnau ielā 1, tālr. 24.
Apriņķa lauku pašvald. vecākais — Gaujas ielā 15.
Valmieras pilsētas valde — Rīgas ielā 33, tālr. 32.
Pils. policija un adrešu galds — Dzirnau ielā 1, tālr. 67.
Pasts, tālgrafs, tālфона centrāle — Diakonāta ielā 7.
Latvijas bankas nodaļa — Rīgas ielā Nr. 16.
Pilsētas bibliotēka un lasītava — Rīgas ielā 41b.
Pilsētas slimnīca — Bastiones ielā 24, tālr. 74.
Pils. pirts un minerālūdens vannas — Pilskalna ielā 2.
Latviešu biedrības vēsturiskais muzejs — Pēterpils ielā 3.
(Priekšmetu apskatei jāpieteicas pa tālr. 229.)

5. Auto pietātnes:

- Pilsēta—Valmieras stacija, Rīgas un Ravelīnes ielas stūrī, tālr. 66.
Valmierā—Āinaži: a) caur Staiceli, b) caur Salacgrīvu—Dāli. Pasta autobuss. No pasta kantoņa (sk. vilc. sar., auto sar.).
Valmieras stacija—Mazsalaca, tālr. 66.
Valmieras stacija—Rūjiēna, tālr. 66.

TURISTU MARŠRUTI VALMIERAS APKĀRTNE

Valmierai ir krāšņa apkārtne. No viņas kā centra sākas daudz tuvu un tālu tūristu maršrutu. Vistuvākā pilsētas apkaimē apmeklējamas sekošas vietas:

1. **Lucas muiža.** Ziemeļaustrumos no pilsētas, ap 1/2 km attālu, aiz Rātes upes, Lucas jeb Bīskapa kalnā. Viņa ērti sasniedzama no Valterkalniņa ejot lejup, pāri tiltam uz augšu gar strautu. Muižiņa sens bīskapa šedeklis. Tagad viņā novietājusies Valmieras lauksaimnieku skola. Kalnā redzamas Jāņa Briesmīgā skanstis,

no kuņām tas 1560. g. apšaudīja stipro Valmieras pili. No šejienes nākušas arī tās 2' lielās akmens lodes, kas redzamas Sv. Sīmaņa baznīcas ģērbkambaņa ārsienā (sk. 14. lpp.). Arī Lucas grāvis rakts šinī laikā no krieviem. Lucas vārds laikam gan būs atvasināts no latīņu „sacer lucus“ — „svētā birzs“, kāda tur tiešām senlaikos arī bijusi, tāpat Lucas kalns ir turēts svēts. Lucas grāvā dzidrs avotiņš, kam senāk bija dziedinošas īpašības. No Lucas muižas nepilni 2 km līdz soļotāja **Dāliņa mājām** „Jaunzemjiem“. Pussala uz D no Lucas muižas, blakus Valterkalniņam, kas trijās pusēs apņemta no Gaujas straujā lokā, ir valmieriešu visiecienītākā pastaigāšanās vieta. Pussalas DR stūri, Rātes upes grīvas kreisā pusē, sauc par „Elka saliņu“ (arī „Zaķa saliņu“). Senāk tā bijusi no visām pusēm apņemta ar ūdeni un apaugusi kupliem ozoliem; saliņas vidū reiz zaļojis sirms svētozols ar dievu tēliem. Še tikuši nesti upuri dieviem. No tā kristīgos laikos cēlies arī nosaukums „Elku saliņa“. Tāpat Lucas kalns tiek saukts vēl par „Elka kalnu“. Tautā vīsu šo pussalu parasti sauc par „Dīvalu“, vai „Dīveli“, kāds vārds droši vien atvasināts no vācu „Teufel“ (velns), jo kristīgie priesteri katru senlaiku parašu dēvēja par „velna“ darbu. Dīveles vārds piedots pat vecai kapsētiņai pussalas vidū. Gaujas izliekuma D galā cilvēku roku darinātās „Kazu krāces“, lai aizturētu Gaujas straumi no pilsētai tuvā labā krasta izgraušanas. Tādā pašā nolūkā 1929. g. vašarā valdība ierīkojusi krasta aizsargtačus. Dīveles austrumdaļā, gar Gaujas loku, atrodas tā sauc. „Stāvie

krasti“, iemiļotā valmieriešu pastaigas vieta. Arī šos krastus izgrauž pavasara lielūdeņi, no kā tie daudz zaudē no sava augstuma un skaistuma.

2. Valmieras muiža (2 km, no baznīcas skaitot). Viņu sasniedzam ejot pār Dzirnezera—Rātesupes tiltu (seniem Terbatas vārtiem), tad pa labi uz seno Pils-krogu un tālāk pa aleju uz ziemeļiem. Šaipus muižas atzarojas ceļš uz Strenčiem un Valku, bet aiz viņaš pa labi — uz Rencēniem—Rūjienu, pa kreisi — uz Pidriķi—Burtņiekem. Valmieras muiža, senā Pils muiža, sākumā atradusies pašas ordenpils tuvumā un tikai vēlāk tā aizcelta uz tagadējo vietu. Līdzīgi kā pati pils, tā arī viņas muiža līdz ar plašu novadu piederēja ordenim. Muižas vēsture cieši saistīta ar pils un pilsetas likteni. Poļu valdības laikā, pēc Cēsu bīskapijas nodibināšanas 1582. g., bīskapa uzturam līdz ar Valmieras pili piešķīra arī pils muižu un novadu*. Poļu un zviedru ķildu laikā muižu valda gan poļi, gan zviedri, pa starpām to pōsta un izlaupa arī krievi. No 1599.—1601. g. Vidzeme pa lielakai daļai ir zviedru rokās. Pēc tai laikā sastādītā vecākā zviedru kadastra pie Valmieras pils pieder 176 arkli zemes platības, 291 zemnieku ciemats, 6 vaļinieki, 1 krogus, kuņā pārdod kunga alu, 3 dzirnavas, no kuņām 1 zāģu, 3½ arkla neapdzīvotas zemes, un vēl 1 dzirnavas, kas agrāk piederējušas Tornejam. 1602. g. rudenī pussagrautā Valmieras muižā dažas

* Bez tam vēl Cēsu, Burtņieku, Mujānu, Trikātas un Ropažu pīlis ar viņu novadiem.

nedēļas dzīvo Polijas karalis Zigismunds, kuŗa armijā ielencā Valmieru, lai to atņemtū zviedriem. Kad 1622. g. 4. janvārī zviedru lielais karalis Gustavs Ādolfs ieņēma Valmieru, viņš atkal atjauno ev. luterisko ticību un atceļ Cēsu katoļu bīskapiju, atdodams visas tai piederošās muižas un lielos novadus savam valsts kancleram Akselīm Uksenšernam. 1682. g., kad zviedru valdība, lai sagādātu valstij līdzekļus, izdara muižu redukciju, t. i. valsts zemju atņemšanu muižniekiem, Uksenšernu dzimta zaudē savus lielos īpašumus Vidzemē, arī Valmieru. Valdība tad iznomā šīs muižas Rīgas lieltirgotājam Jānim Reiteram, kas tās savukārt pārnomā atkal tālāk. Valmieras muižas nomnieks Pēteris Bachmanis drīz kļūst par patstāvīgu šīs muižas arendatoru. Bet jau 1700. g. 10. oktobrī Rencēnus, Baložus, Skulbergus un arī Valmieras muižu par nopelniem iegūst nelaiķa karaļa padomnieks, grāfs Akselis Vachtmeisters. Kad Vidzeme nonāk krievu varā, tās ģenerālgubernātors 1713. g. iznomā Valmieras muižu Bachmaņa dēlam, leitnantam Dāvidam Bachmanim. 1725. g. muižu nodod nomā cara Pēterļa Lielā ģenerālim Hallartam, bet pēc viņa nāves tā atraitnei Magdalēnai Elizabetei Hallartei (sk. 11. lpp.). Pēc Hallartes nāves 1750. g. īpašumu dabū nomā barons Kārlis Zīvers, vēlāk grāfs un galma virsmāršāls. 1762. gadā ķeizariene Katriņa II Valmieras muižu atdāvina ķeizara nama radniekam, Holstein-Bekas princim Pēterim Augustam Fridricham, no kuŗa tiešā līnijā cēlies tagadējā dāņu karaļa nams. Holstein-Bekas princis savam Valmieras īpašumam veltījis lielu vēribu: tas ierīkojis plašu Hir-

šu dārzu ar daudz meža zvēriem, uz kuriem vēlāk no ielūgtiem Krievijas un Vācijas galma ļaudīm sarīkotas medības. 1764. g. jūlijā ceļojot caur Vidzemi, Valmieras muižā pārnakšņo Katriņa II. 1766. g. princis, ar ķeizarienes piekrišanu, pārdod muižu grāfa Vachtmeistera atraitnei Margaretai, kas to 1773. g. pārdod tālāk vēlākam landrātam Kārlim Ditricham Levenšternam. Valmiermuiža šīs dzimtas rokā paliek 150 gadu. Kad pēdējais īpašnieks Edgars Levenšterns mirst neprecējies Korsikas salā, muižu manto viņa brālis — Kokneses īpašnieks. Kaŗa laikā Valmiermuiža stipri nopostīta. Lepnais kungu nams ar bagātu seno lietu krātuvi, vācu kaŗaspēkam ienākot Valmierā, 1918. g. februāŗa naktī nodedzināts. Veselajā kungu nama daļā bija 6-kl. pamatskola, tagad nolemts šeit ierīkot darba namu recidīvistiem. Hiršu dārzā pa kaŗa laiku zvēri apšauti, bet parks izcirsts.

Pēc Valmiermuižas apskates turpinām ceļu uz Āžakalnu (senāk pusmuiža) un no turienes uz Valmieras-Valmiermuižas mācītāja muižu. Tā atrodas jo skaistā vietā, Rātes upes (Melnupes) kr. krastā. Še dzīvojuši un darbojušies daudzi ievērojami ev.-lut. ticīgās draudzes mācītāji, kā: Gotfr. Hilde (1747.—1775.), Mārt. Gotl. Loders (1776.—1806.), Dr. Jul. Valters (1824.—1830.), Dr. J. E. Erdmans, Dr. Ferdin. Valters (vēlāk bīskaps, 1833.—1855.), Alfr. Jul. Valters (1857.—1882.), Jānis Neulands (1883.—1915.), Kārlis Bel-davs (1916.—1936.), (sk. Sv. Sīmaŗa bazn. apr.). Ceļā no mācītājmuižas uz pilsētu mums pa kreisi Annas kalns, kur senāk atradusies Sv. Antonija baznīca, ko-

ka nams, celts pirms Sv. Sīmaņa baznīcas, kas pa Valmieras aplenkšanas laiku 1702. g. nodedzināts. Ap baznīcu bijusi **Sv. Antonija kapsēta**. Šī baznīca, tāpat kā kapsēta, bija domāta latviešiem, bet lielais mūra dievnams pie pils — tikai bruņniekiem un vācu pilsoņiem. Sv. Antonija baznīcas un kapsētas piemiņas akmeņi ar uzrakstiem novietāti pilsētas I pamatskolas dārzā (sk. 21. lpp.). Pa labi no ceļa un viņa turpinājuma, Raiņa ielas, atrodas „**Karātavu kalns**“, kuŗa nozīmi izteic jau viņa nosaukums, bet aiz tā „**bendes zeme**“, ar kuŗu algots pilsētas bende. Arī komunistu laikā 1919. g. pavasarī šis apvidus izlietāts par soda vietu.

3. Kauguru muiža. (Pārgaujā, 1,5 km no Gaujas tilta). Pie Gaujas krogus jānogriežas pa labi, tad taisni uz priekšu cauri priedulājam un eglājam, pāri Valmieras — Smiltenes pieveddzelzceļa līnijai. Vāciem Tālavā ie-nākot, šis novads pieder pie kādas senču pils, kas atradusies Bebru māju robežās, Gaujas tuvumā, viņas atteku ieslēgta. Kā šī pils saukusies, nav zināms. Līdz ar Valmieras pils novadu arī šo apgabalu paņēma ordenis, piedalot to Valmieras pils īpašniekiem. Senāk Kauguru apvidus ietilpa Mūrmuižas īpašumos. Patstāvīgu Kauguru muižu nodibināja jau pieminētais Gustava Ādolda valstskanclers Aksels Oksensērns, tur, kur līdz tam atradās Ūdrenes vakas Kauguru mājas, no kuŗām muiža dabūja arī savu nosaukumu. Muižu redukcijas laikā Kauguri pāriet zviedru kroņa īpašumā. No 1675.—1725. g. muižu nomā mantkārīga Gerngrosu-Neuhauzenu dzimta, vispirms no Oksensērniem, vēlāk

no zviedru valdības. Ziemeļu kara laikā novads tiek galīgi izpostīts. 1725. g. Kaugurus no krievu valdības nonomā pulkvedis, vēlāk ģenerālmajors de Brillijs. 1737. g. Kaugurus līdz ar Cempiem ķeizariene Anna atdāvinā ģenerālfeldmaršalam grāfam Münnicham, kas 1740. g. abas muižas pārdod savam znotam brīvkungam Jānim Mengdenam. No šī gada līdz 1882. g. kauguriešu likteņi cieši saistīti ar Mengdena dzimtu. Krievu valdniekiem un valdniecēm mainoties, augstmaņi bieži krita nežēlastībā. 1744. g. ķeizariene Elizabete muižu sekvestrē un iznomā kādam majoram Mortonam, bet jo drīz savas tiesības atkal atgūst Mengdeni. Ernests Burchards Mengdens († 1795. g.) tiek iecelts grāfa kārtā. Viņa dēla, gvardijas ritmeistera Georga Heinricha Mengdena († 1812.) laikā 1802. g. 10. oktobrī (v. st.) norisinās asiņaini apspiestie zemnieku nemieri, kas pazīstami kā „Kauguru dumpis“.

Kad Aleksandrs 1. izdeva pavēli, ka turpmāk naturālās nodevas maksājamas naudā, zemnieki domāja, ka viņi nu kļuvuši no muižām neatkarīgi „kroņa ļaudis“, un atteicās iet muižas klaušās. Tad 6. oktobrī Vidzemes guberņas valde pavēlēja zemes tiesai izbraukt uz Kaugurmuižu. 8. oktobrī tai devās palīgā Taurijas pulka 120 grenadierī. Soda ekspedīcija apcietināja dažus saimniekus un nopēra vairākus kalpus. Kad 9. oktobra rītā muižā salasījās apbruņoti zemnieki, kas pieprasīja atsvabināt apcietinātos, no Cēsīm izsauca jātnieku artilērijas 4 lielgabalus, no Valmieras — artilēristus, no Raunas un Smiltēnes draugūpus. Nemiernieki, ap 3000 vīru, neizklīda arī naktī, un, kad stāvoklis palika draudošs, 10. oktobrī 6 grenadierī šāva pūli, nogalinādami 2 zemniekus. Nemiernieki vēl vairāk spiedās uz priekšu, līdz viņu rindās lielgabali sēja nāvi (4 nonāvēti, 17 ievainoti). 11. oktobrī nopēra 25 zemniekus, vēlāk apcietināja

galvenos nemiernieku vadoņus, kuņus aizveda uz Rīgu, kur tiem nosprieda katram 3 pāru koku 3 reizes ik pēc 8 dienām, pie kāķa firģus laukumā, pēc kam tie nosūtīti katrogā uz Sibīriju.

Tā kā vēlākais īpašnieks grāfs Aleksandrs Mengdens pastāvīgi dzīvo Pēterpilī vai ārzemēs, tas muižu īznomā. No 1840. g. to ilgus gadus nomā latvietis Reinholds Baldings, kas tai pašā laikā ir arī Kokmuižas arendātors. 1861. gadā grāfs Aleksandrs muižu pārdod savam brālim Moricam. Tā ģenerālpilnvarā muižu pārzina Rūjienes lielās muižas un Jaunkārķu īpašnieks barons Gustavs Krīdeners. Viņa laikā sākas māju pārdošana dzimtīpašumā. Uz Krīdenera ierosinājumu 1865. g. celts pirmais Gaujas tilts. 1882. g. grāfs Morics Mengdens par 175.782 rubļ. sudr. pārdod Kaugurus Valmieras muižas majorātīpašniekam Edg. Levenšternam. Pēc savas nāves tas Kaugurus neatstāj vis savam brālim Koknesē, kas apprecējis židieti, bet kādam savam radniekam, grāfam Mēdemam, Stukmaņos. Latvijas valdības laikā pils pārbūvēta un tani iekārtotas kaņaspēka mitnes.

No Kauguriem 5 km uz d., pa Cēsu lielceļu, krāšņā vietā Sapas dzirnavas (še tūristu apmetne). Dzelzceļstacija Bāle 3 km.

4. Mūrmuiža. 10 km no Valmieras, uz DA, pie Mirgas upes. Tā sasniedzama, turpinot ceļu no Kauguriem uz D, nogriežoties pēc apm. 1/2 km pa kreisi. Muiža, liekas, savu vārdu dabūjusi pēc kādas vecas, domājams, Cēsu bīskapijas laikā celtas, divstāvu mūra

ekas ar pagrabu, kas vēl tagad tur redzama un top saukta par „torņa klēti“. 1624. g., zviedru valdības sākumā, Mūrmuižai ir 2 vakas jeb pagasti: Mūža un Udrenes. Arī Mūrmuiža sākumā ir ordeņa ipašums, tad pāriet Cēsu bīskapijas rokās un vēlāk, līdz muižu redukcijai, zviedru karaļa Gustava Ādolfa valstskanclera Akseļa Ūksenšerna ipašumā. Vēlāk (sk. 28. lpp.) Ūksenšerniem piederošās muižas zviedru valdība iznomā lielam Rīgas bagātņiekam, lieltirgotājam Jānim Reiteram, vēlāko grāfu Reuternu ciltstēvam. 1692. g. Mūrmuižu izdod nomā leitnantam Kr. Duntenam, vēlāk viņam to tomēr atņem un muiža iet no rokas rokās. 1725. g. cars Pēteris Lielais Mūrmuižu piešķir ģenerālim Hallartam. Pēc viņa nāves (1727. g.) muižu atdāvina galma dāmai Annai Krēmerenei. 1731. g. Mūrmuiža pieder valstsgrāfam, virskambarkungam Ernstam Johanam Bironam. Vēlāk Bīrons krit neželastībā un top izsūtīts trimdā (sk. „Tūristu biblioteku“ Nr. 2). 1793. g. Katriņa II. Mūrmuižu atdāvina ģenerāļa Meller-Sakomejska mantiniekam, kas viņu pārdod Magnusam Lilienfeldam. 1843. g. muižu, par 44.000 rub. sudr., nopērk viņas pēdējais ipašnieks Knīrims.

Mūrmuižā Latvijas tautas universitātes Mūrmuižas nodaļas tūristu mitne, Jaunatnes namā. Tuv. dzelzceļstac. Bāle 4 km; Rauna 14 km.

5. Beverīnas (Pekas, Bekas) pilskalns. Turpinot ceļu no Kauguriem uz D, pēc 6 $\frac{1}{2}$ km (8 km no Valmieras) sasniedzam Kauguru pagasta **Kalna-Eniņa mājas**. Viņu robežas, apm. 200 m no Gaujās kreisā kra-

sta, atrodas varens senču pilskalns, „**Pekas jeb Bekas**“ kalns. Pēc vēsturnieka V. D. Baloža un viņa dela — arhaiologa prof. Fr. Baloža domām, šē stāvējusi Tālavas virsaiša Tālivalda pils „**Beverīna**“, kas Indriķa chronikā saukta par „**castrum Beverin**“. Skai-stākās lapas puses Latvijas vēsturē vijas ap Beverīnas pili. Kuŗš no mums gan nepazīst slavēno „Beverīnas dziedoni“, kas 1208. g. no igauņiem aplēnkto pili izglābis ar savām dziesmu un kokles skaņām? Tāpat skaisto Ausekļa dzeju (prof. Jāzēpa Vitola kompozicija jauktam korim):

Beverīnas staltā pili
Tālivaldis valdija;
Viņa slava tālu, tālu
Visā zemē izpaudās...

Piezīmējams, ka par Beverīnas pils atrašanās vietu ir izteiktas arī citādas domas, sevišķi no vecākiem vēsturniekiem, pa lielai daļai vācu tautības pētniekiem. Tā J. G. Arndts (1753.)*, A. V. Hupels (1774.), J. L. Bōrgers, J. C. Broce (1790.), V. C. Fribe, prof. Dr. Fr. Kruse (1846.), A. Richters (1857.), Graviņu Kārlis (1871.), atzist, ka Beverīna atradusies pie **Burtnieku ezera**. Pēdējais uzskats dziļi iesakņojies arī tautā. Pētnieks grāfs K. G. Siverss domā Beverīnas senvietu pie **Vaidavas ezera**, Rubenes draudzē (1877.). Viņam piekrīt arī Dr. A. Bilenšteins (1892.) un māc. T.

* Rakstu parādīšanās gadi.

Döbners (1912.). Beverīnu **Trikātā**, uz Trikātas pilskalna, meklē K. Löviss of Menars (1890.), bet P. Abuls (1921.) Vijciemā, uz Celiša pilskalna, **Valmierā**, Valtera kalniņā — Lietgalietis un M. Siliņš, bet **Tanisa kalnā** pie Raunas E. Brastiņš (1927.).

6. **Ellītes smilšakmens alas pie Lodes.** Apskatījuši Beverīnas pilskalnu, no Kalna-Eniņiem dodamies vēl tālāk uz D līdz Lodei. Lai gan jānoiet vēl apm. 8 km (no Valmieras 16 km), gājiens tomēr ieteicams, jo varenās Ellītes sarkanā smilšakmens alas ir apskates vērtas. Ellītes alas atrodas pie Liepas pagasta nama, Lodes-Liepas muižas lielceļa malā (apm. 1,5 km no stacijas). Netāļ no Lodes uz D atrodas stāvkraistainā Gaujas pieteka **Rauna**, kur 1919. g. jūnijā norisinājās mūsu varoņu uzvara pār vāciešiem. Šajā maršrutā vēl ieteicama krāšņā Sietiņieža apskate, viņpus Gaujas, tās labajā krastā, 3 km no stacijas. Sietiņiezi studentu vienotnes „Lidums“ uzraksta akmens: „Skaties uz skaisto Latviju un priecājies par to“. Tikpat no Lodes, kā arī no Sietiņieža ērta satiksme ar Cēsīm (12 km). Apkaimē tūristu apmetne.

7. **Jumeras leja.** Šo gaitu no Valmieras sākam vai nu pa Dzirnāvu ielu, gar Ķīmja dzirnāvām un tālāk, vai arī pa Rīgas ielu, Brēža ielu, nogriežoties uz veco draudzes skolu tālāk. Pēc apm. 2 km, kas noieti gandrīz līdztekus Gaujai, sasniedzam daudzīnātās „**Putriņu mājas**“ un „**Piņņu kalnus**“. Še Aksels Oksensērnis mēri izmirušo latviešu vietā nometinājis uz Valmieru atvestos somus (piņņus). Tā kā val-

mīrieši ar tiem nevarējuši satikt, tad viņus nometināja šeit, ārpus pilsētas. Somi turējuši svētus vitolus un te pie kāda liela vitola nodevuši savus zverastus. Arī latvieši tādēļ turējuši Putriņu apvidu kā svētu. No Putriņiem atkal ap 2 km lejup, pa Gaujas krastu ejot, nonākam pie senas ievērojamas vēsturiskas vietas „**Jumeras lejas**“. Vēsturnieks V. Balodis plašā darbā „**Jumeras leja**“ norāda, ka Indriķa chronikā minētās **Imera (Ymera)**: „launā upe dziļā grāvā“ ceļā no Cēsīm pār Gauju un tālāk, pār kuŗu „latvieši zina ceļus“, pie kuŗas ir „lieli meži un slikšņi“ — ir **Jumera**, bet ne Burtnieku ezerā ietekošā, no Valkas nākošā Seda. Tomēr tāpat kā par Beverīnas (sk. 34. lpp.) tā arī par Imeras atrašanās vietu vēl starp pētniekiem valda nesaskaņa. Atzīmējama **Jumeras vecā tilta vieta** pie Jumeras mājām; pār šo tiltu senos laikos vedis Cēsu ceļš. Te, pēc V. Baloža domām, notikusi 1223. g. tālaviešu nīknā cīņa ar igauņiem, kuŗi tikūši galīgi sakauti. Jumerās tūristu apmetne. Vēsturiska egle, pie kuŗas kristīti senči.

No Jumeras grīvas varam atkal atgriezties uz pilsētu, ejot gar Jumeras kraujām uz augšu. Pēc 2 km sasniedzam **Kokmuižas pamatskolu**, kuŗā ilgus gadus darbojies rakstnieks **Apsīšu Jēkabs** (Jēkabs Jaunzems). Turpaļ tuvumā, pāri Valmieras-Rīgas lielceļam, Kokmuižas **pagasta nams** un vecais **Brandeļa krogs**. No šejienes atpakaļceļā uz pilsētu (3,5 km) pa kreisi redzama kapsēta, tālāk pa labi „**Jēri**“, kur dzimis vēsturnieks Krodzinieks, tad Jāņuparka stacija — Jāņuparks — Valmiera.

8. Kokmuiža — Mujāni — Zilais kalns. Interesants tūristu maršruts, kuŗa ievērojamāko vietu, **Zilo kalnu**, varam sasniegt pa 2 ceļiem. Isākais (13 km) no tiem ved pa Limbižu ielu, gar Savarinas, Annas un Daķeru muižām, bet tas mazā: interesants par otru — nedaudz garāko (15 km) ceļu gar Kokmuižu un Mujāniem. Šis ceļš sākas kā Rīgas ielas turpinājums, iet gar Jāņa parku, pāri Valmieras—Ainažu dzelzceļa sliedēm, **pa seno Rīgas lielceļu** gar Jeriem līdz Brandeļa krogum (ap 4 km, sk. 7. gaitu). No šejienes līdz Kokmuižai varam soļot vai nu pa labi, pa Mujānu, vai pa kreisi, pa Rīgas ceļu. Pa labi, uz Jumeras uzstādījuma, vecas **ūdens dzirnavas**, kas minētas jau 1599. g. zviedru kadastrā. Līdz Kokmuižai apm. 1,5 km. Pa kreisi Kokmuižas pagasta nams, skola (sk. 7. gaitas apr.) un Melluma leja ar Melluma tiltu pār Jumeru. Lejup **Kaulu grava**, kuŗā 1223. g. no tālaviem sakauti igauņi, kas atstājuši te 600 kritušos. Jumeras krastī ķieģeļu ceplis. Nogriežoties pa labi, pēc apm. 1 km gājiena atrodamies Kokmuižā.

Senos laikos **Kokmuižas novads** bij daļa no senā Valmieras pils novada, kas poļu laikā piederēja Cēsu bīskapijas muižām. Zviedru laikā arī Kokmuiža iekļaujas Akseļa Oksenšerna īpašumos. Kad isti dibināta muiža, nav skaidri nosakāms. Liekas, ka tas noticis Cēsu bīskapijas laikā, vienā reizē ar Mūrmuižas pamata likšanu. Vienas muižas nams celts no koka, otras no mūra, kas arī devis abām muižām vēl tagad pastāvošos nosaukumus. Vecajā zviedru laiku vaku grāmatā no 1624. g. teikts, ka Kokmuižu apstrā-

dā senie tai piederīgie zemnieki, kas nedzīvo ciemos, bet gan atsevišķos ciematos, viensētās. 1681. g. muižu reducē zviedru valdība saviem ienākumiem un iznomā to līdz ar daudz citām muižām mums jau dzirdētam Rīgas bagātam lieltirgotājam Reiteram, kas to izdod tālāk saviem apakšnomniekiem. 1702. g. arī kocēnieši piedzīvo krievu uzbrukuma briesmas; tie nodezinā mājas, laupa lopus, zirgus, labību, apsit cilvēkus. 1710. g. Vidzemē plosās briesmīga mēra sērga. Kocēniešos pilnīgi izmiruši 36 ciemati, tikai 46 mājas vēl daži atradušies pie dzīvības. Krievu cari un carienes bieži izdāvina muižas saviem galma ļaudīm un miluļiem. 1728. g. ķeizars Pēteris II Kokmuižu līdz ar Briežu muižu atdāvina galma virsmeistarienei Saltikovai, bet 1744. g. ķeizariene Elizabete Kokmuižu atdod ģenerālim Lubrasam. 1763. g. muižu iegūst pirkušanas ceļā ģenerālleitenants un Vidzemes vicegubernators Zebastians Anhorns Hartviss. Šis ģimenes piederīgiem muiža paliek līdz 1838. g. Cik grezni muižnieki te dzīvojuši, redzams no kādas atzīmes, ka 1782. g. Kokmuižā bijušas 3 istabas sievas, 7 istabas meitas, 5 neprecēti sulaiņi, 3 kučieři, 1 stalla puisis, 2 pavāri, 1 virtuves puisis un 2 virtuves meitas. Raksturīga ir biskapa Dr. Ferd. Valtera atzīme Valmieras baznīcas grāmatās par kādu zemnieku ģimeni, kuņā bieži parādās gara slimības un kuņas ciltsmāte precēta no Kokmuižas, ka šo slimību cēlonis gan būšot fon Hartvisa asiņu piejaukums (Irgendwie muss von Hartwisses Blut dabei sein, daher die Geistesstörungen). Tas liek domāt, ka Anhorns fon Hartviss nav bijis

pilnīgi normāls, un vēl cits kas. Cik lepmi un izšķērdīgi dzīvo vācu kungi, tikpat nabadzīgi un smagi nospiesti kalpošanām un nodevām dzīvo šīs zemes istie saimnieki — latviešu zemnieki. Nevarēdami panest muižas spaidus un miesas sodus, tie, neraugoties uz bargiem sodiem, bēg vai uz pilsetām vai citiem tāļiem pagastiem, kur dzird labākus kungus esam, Nav pagasta Latvijā, no kuņiem nebūtu vestas sūdzības par muižnieku brēcošām nelikumībām, gan ģenerālgubernātoram, gan pašam caram Pēterpili. Nespēdami panest pārmērīgās varmācības un nekur neatraduši taisnību, zemnieki ne reizi vien saceļas pret saviem apspiedejiem. 1802. gada „Kauguru dumpi“ (sk. 31. lpp.) piedalās arī daudzi kocienieši, kā arī dažu citu muižu ļaudis. — No Hartvisa mantiniekiem Kokmuižu 1838. g. par 154.000 rub. sudr. nopērk Holandes konsuls, Rīgas tirotājs J. Fr. Šrēders, kas tāpat ieguvis arī Burtņieku pils muižu un citas mazākas muižas. Muižā liels parks. Še darbojas viena no plašākām un modernāki ierīkotām Latvijas alus darītavām. Pastāv arī spirta dedzinātava. Valmieras pilsētas un Kokmuižas robežu iezīmē prāvs akmens stabs ar Valmieras pilsētas ģerboni. Netālu no muižas, vecā Rīgas lielā pasta ceļa malā, vēl uzglabāties liels zviedru laika (1696. g.) jūdžu akmens ar uzrakstu „14 M. 1696“, t. i. 14 jūdzes līdz Rīgai. Kokmuižas — Mujānu apgabals bagāts senvietām, sevišķi Jumeras krastu apvidus. Vēsturnieks V. Balodis pārstata šē daudzas Indriķa chronikā minētas vietas. **Indriķēnu** mājas varot būt nosauktas pēc paša jumerie-

šu priesterā Indriķa vārda. **Baznīcas kalnā**, pie Ķikutu mājām, stāvējusi senā Jumeras baznīca. Tagad tur vēl akmeņu drupas. Turpat, nedaudz uz DA, bijis arī paša **priesterā Indriķa mājoklis**. Vietu apzīmē daži akmeņi. **Vitolēnu lejā**, pie Jumeras, tikuši kristīti jumerieši. Še liels akmens ar iedobumu, ko sauc par „Velna pulksteni“. Augšā, **Bērmeta kalnā**, senlaikos sadedzinājuši liķus. Uz Z no Baznīcas kalna, aiz Mujānu un Ziles upiņu satekas, **Kapu kalns**, veidots no 3 terasēm, kas cita par citu augstāka, ar vecu ozolu kalna virsotnē. Pēc nostāsta tas stādīts par godu priesterim Indriķim. Izrakumi rāda, ka ap ozolu paglabātie guldīti šķirstos, bet attāļākos kapos bez šķirsta. Cimpēnu lejā **Elku kalns** un **Jumeras pilskalns**, starp Jumeru un lielu sliksni. Daļa pilskalna norakta ceļa dambēšanai. Pār sliksni reiz vedusi slepena eja pa iegremdētiem akmeņiem un bluķiem. **Jumeras Ķikutu purvā** V. Balodis izracis tūra galvas kausu ar ragiem, kas glabājas Valmieras latv. b-bas muzejā. **Brendeķa purvā** tas atradis zem 9 pēdas dziļas kūdras kārtas laiviņu, ziedošanas trauku dieviem. Jumeras Gērdas lejas krastā **Draņķu senkapi**. Arī šejienes ievērojamie izrakumi novietoti Valmieras latviešu b-bas muzejā. (Abas pēdējās vietas tuvu pie ceļa starp Annas un Duķera muižām, bet iepriekšējās ap Jumeras upi Koku un Mujānu muižu ceļa rajonā.)

Mujāni (4 km no Kokmuižas). Kad 1224. g. Rīgas bīskaps un bruņnieku ordenis sadala savā starpā atņemtās latviešu zemes, Mujānu-Duķeru novads kļūst

bīskapa īpašums. Pirmo reiz Mujāni tiek minēti 15. g. simteņa beigās, kā bruņnieka Evaļda Patkula īpašums. 1494. g. tie pieder Ansim Ikskilam, kas viņus 1503. g. pārdod Jānim Patkulam. 1522. g. Mujānu īpašnieks ir bruņnieks Ansis Roze (Rozens), kas tos novēl savam dēlam Jurim. Pēc tā nāves muižu manto viņa dēls Fabiāns. Rozenu dzimtai vēl pieder Augstroze, Raiskums, Kūdums un Mazstraupe. Zviedru laikam sākoties, arī Mujāni tiek piešķirti Gustava Ādolfā kancleram Akselim Oksensērnā, kuŗa pēcnācēji tos valda līdz muižu redukcijai. 1727. g. krievu ķeizars Peteris II Mujānus atdāvina savam galma virsmaršālam grāfam Gust. Lēvenvoldam. 1740. g. tie pieder kroņa muižu ģenerāldirektoram baronam Mengdenam. Viņa meita Eleonora, ģenerālgubernātorā grāfā Brauna (Brovne) sieva, Mujānus maiņas ceļā atdod virskonsistorijas asesoram Mekam. 1801. g. leitenants G. Meks muižu uz 90 gadiem par 60.000 dālderiem ieķīlā Kauguru grāfam G. Mengdenam. 1832. gadā, daloties savā starpā mantojumu, Mujānus par 40.000 sudr. rubļ. iegūst grāfs Morics Mengdens.

No senās Mujānu bruņnieku pils mūsu dienās vairs atlicis tikai tā sauktais „Baltais tornis“ ar saviem bieziem mūriem un tumšiem pagrabiem. Arī zem pils dārza stiepjas apakšzemes velves, kuŗas pat krievu ķareivji pasaules kaŗa laikā nevarēja uzspridzināt. Pils drupas pārņemtas Pieminekļu valdes aizsardzībā. Pils cēlejs noteikti nav zināms. Domā, ka tas bijis Juris Rozens, kas Mujānus ieguvis 1529. g. Vidzemes bruņnieku muižu vēsturē par viņas ceļu gan tiek minēts

Juŗa dēls Fabiāns Rozens. Tā kā daudz agrāk, kādā 1503. gada dokumentā, jau ir minēta Mujānu pils, ņad jādōmā, ka Juris un Fabiāns Rozeni ir viņu tikai paplašinājuŗi.

Mujānu novads slavens ar to, ka viņa robeŗās atrodas tāļu daudzcinātais, teiksmainais **Zilais kalns** (5 km no Mujānu pils). Pārejot Valmieras—Ainaŗu dzelzceļa sliedes pie Zilā kalna stacijas, uznākam uz Valmieras—Annas—Dūķeru muiŗas ceļa, kas arī ved uz to paŗu mēŗķi. Tekas, pa kuŗām uzkāŗt kalnā, nav grūti atrodamas.

Zilais kalns ir daudzcināta mūsu senŗu svētnīca un viņu dievu mājoklis, kuŗu apmeklēt ir katra latvju tūrista pienākums. Zilo kalnu var sasniegt arī pa dzelzceļu. **Jāizkāŗj Zilā kalna stacijā** (Valmieras—Ainaŗu līnija). No ņejienes līdz teiksmainam kalnam tikai nepilnŗ 3 km.

Tikai ziemeļpusē Zilais kalns strauji atdalās no zemā līdzenuma. Vispār tuvumā tas neizliekas augsts, tikai no tālienes raugoties, viņŗ augstu paceļas pāri savam apgabalam. Viņa augstums virs jūŗas līmeņa 129 m. Kalna nogāzes apauguŗas. Kalna virsotnē neliels klajums, apēņots kuplām liepām, gobām un lazdu krūmiem, kuŗa ziemeļrietumu pusē paceļas mazs apaļŗ kalniņŗ, it kā rokām uzmeŗs. ņi ir Zilā kalna visaugstākā vieta, kuŗā 1933. g. Tūrisma biroja līdzekļiem uzcelts skatu tornis. Pie kalniņa mazs iedobums, pēŗ ņeikas tas ir izsīkuŗais svētavotiņŗ. No skatu torņa plaŗŗ skats: ziemeļos redzams Burtņieku ezers ar mui-

žu un balto baznīcu, uz ziemeļrietumiem saskatāmi Matīšu draudzes ciemati, miests un baznīca, uz rietumiem — Briedes zaļainie likšņi, aiz tiem Dikļi at baznīcu, uz dienvidrietumiem Augstrozes kalnu paguri — rozas ar Cēsu kalnu, uz dienvidiem Rubenes baznīca, vēl tālāk Cēsu pils un baznīcas torņi, uz austrumiem Mujānu baltā pils, Valmiera un viņas dievnamu torņi.

Drūms un noslēpumains, mūžīgi ietīnījis zilū tvaiku plīvuri, kā gaišā saules dienā, tā sudrabainā mēness naktī, dus Zilais kalns. No savas zilās miglas tas arī ieguvījis savu vārdu. Petnieki teic, ka šī migla ceļoties no apkārtnes purvu īpatnējiem zilās krāsas izgarojumiem, kas koncentrējoties ap kalnu un viņa nogāzēm.

Nu Zilais kalns tam dvēselē dūmako
un skubina un klusi sauc to iet
uz turieni, kur nogrimušie
zelta zvani dzied.

Fr. Bārda.

No mūsu senču daudzām svētvietām visvairāk tika cienīts Zilais kalns: še bij upurvieta augstākiem dieviem, še tapa svīnēti vasaras saulgriežu, reizē arī mīlestības un draudzības dieves Līgas svētki, ar vaināgiem un ziediem, dziesmām, rotājām un dejām, miestīņu, medu un sieru, še svētā birzī iedzīnāja svētās uguns, še iztaujāja dievu prātu, še virsaišu un vecajo vadībā notika apspriedes par kaļa sākšanu vai miera slēgšanu, še izsprieda tiesu un ienaidnieki sniedza viens otram roku. Arī vēlākā kristīgā laikā, neraugoties uz priesteru un mācītāju aizliegumu un stingriem sodiem, ļaudis vēl ilgi slepeni nāca žurp un klusās naktīs nesa ziedus tēvu tēvu dieviem, Sausā laikā te izlūdzās lietu, slimībās veselību, mātes šeit

atnesa slimus bērņus, lai tie atspirgtu; kas domāja, ka lauki un lopī noburtī, deva ziedoklī, lai atpestītos; jaunie puīši un meitas nesa kādu priekšmetu no iemiļotā, lai viņu saistītu pie sevi u. t. jpr. Kā ziedokļus nesa sudraba vai vara naudu, pērles, gredzenus, saktas, kakla rotas, dzintaru, prievītes, raibus dzīparus, vilnu, dzijas, matu cirtas u. tml. Ziedus pakāra koku zaros, iemeta bedrēs vai vecu ozolu un citu koku dobumos. Tie netika aizkarti aiz bailēm no dievu dusmām un soda.

Ap Zilo kalnu vijas daudz tautas teiku un nostāstu. Nevien Zilais kalns ticis svēts turēts, arī apkārtejie pakalni saukti par „Dievu kalniem“, jo pie pasaules radīšanas, kad ūdeņi apklājuši zemi, dievi šos kalnus, kā augstākās vietas, izvēlējušies par saviem mājokļiem. Kalni arvien tālāk atstūmuši purvus un muklājus un pacēlušies augstāk. Reizē ar kalniem radīti arī sirmie ozoli un citi koki, kas tos apklāja. Ipaši koku paēnā bijis dievu mitekļis. Tāpēc tad arī viss šis apvidus bijis svēts, un ne kalnus, ne kokus neviena roka nedrīkstēja bojāt. Pat zāli te neplūca. Pie dievu mājokļiem neviens mirstīgais nedrīkstēja uz dzīvi apmesties un namu celt. Kad tomēr reiz kāds vīrs svētnīcas tuvumā uzcēlis būdiņu, no debesīm kritusi uguns un to sadedzinājusi.

Vēl šodien Zilā kalna apmeklētāji apstājas pie dobuma kalna galā, kur senāk burbuļojis svētavots. Tur tagad apkaimes tautu meitas paradušas stādīt puķes. Viens otrs apmeklētājs vēl tagad še nomet vismaz ziediņu, kas piesprausts pie viņa krūtīm. Šinī avotiņā reiz mājojis kāds gars, kas svētījis ūdeni, bet prasījis par to arī kādu ziedu. Svētais ūdens, ja tanī mazgājuši acis, dziedinājis sevišķi acu slimības, bet tikpat

labi palīdzējis arī citās kaitēs. Pēc viņa izsikšanas pret tām pašām likstām lietātas viņā atrastās smiltis. Par iemesliem, kāpēc avotiņš izzudis, dažādi nostāsti:

Reiz tanī kāda negodīga sieviete mazgājusi netīrus bērnu autiņus. Par to avotiņš apskaities un piepēši izsīcis, aiztekojot uz Burtnieku ezeru. — Pēc cita nostāsta tas šī paša iemesla dēļ pacēlies gaisā un aizlidojis uz kādu baznīcu, kur paslēpies zem altāra.

Kāda cita teika: Burtnieku vecā pilī valdījis kāds bargs valdnieks, bagāts un spēcīgs, kas taisnības un žēlastības nepazinis. Tas laupījis tuvumā un tālumā, bieži sarīkojis medības un lielas dzīres. Viņa divi dēli līdzinājušies tēvam, bet vienīgā meita Lida, maīga, skaista, tikla un labsirdīga jaunava, apdāvinājusi nābagus un kopusi slimniekus. Ļaudis to tāpēc mīlējuši un godājuši. Pēc viņas ieradās no tāienes precinieki, dvīņu brāji Turo un Tusko, kas abi bija viens otram tik līdzīgi, ka pat māte tos varēja izšķirt tikai pēc iedotiem sudraba un zelta gredzeniem. Turo izdodas iegūt Lidas mīlu, un viņi abi zvēr viens otram uzticību. Bet cietsirdīgais tēvs tiem nedevis savu svētību. Tad abi samīlējušies vienojās bēgt, pie kam Turo uztic noslēpumu arī brālim un lūdz to palīgā nodoma izvešanā. Bet Tusko nelietīgi izmanto brāļa uzticību, viņš pats grib iegūt Lidu. Kamēr norunātā vakarā Turo, lai slēptu vecā valdnieka aizdomas, piedalās dzīrās, Tusko, ar piekukuļotu kalpoņu palīdzību, nolaupa brāļa līgavu. Lida sākumā notur Tusko par Turo. Jāšus tie bēg cauru nakti un rīta gaismā nonāk Zilā kalnā, no kurienes, saulei lecot, atveras skaists skats uz pili un Burtnieku ezeru. Lidu pārņem šķiršanās sāpes no tēva mājas un dzimtenes. Bet Tusko viņu strauji un varmācīgi spiež bēgt tālāk. Te Lida pazīst viltnieku. Dūsmās un izmisumā viņa izrauj tam šķēpu un nodurās, saukdama, lai Turo atriebj bezgodim. Drīz arī Turo ir klāt. Starp brāļiem izceļas asa cīņa, kuņģā abi krīt. Arī vecā valdnieka cilts drīz iznikst, Lidu aprok Zilā kalnā, tās kapu tauta puško puķēm un

vaiņāgiem, bet viņas vārdu ļaudis piemin ar pateicību un slavināšanu.

Vēl kāds nostāsts par Lietuvas dižkunigaiksti Ģedimīnu. Kad Ģedimīns 1322. g. ar lielu kaŗa pulku iebraucis Vidzemē un laupīdams un dedzinādams nonācis Zilā kalna apkārtnē, tas ar daŗiem pavadoņiem apmaldījies turienes purvos un meŗos. Pēc ilgām pūlēm galīgi novārdzis tas beidzot sasniedzis Zilā kalna virsofni, no kurienes, pārrēdzēdams apkārtni, tas atradis un laimīgi nonācis pie sava kaŗa puŗka. Viņa izglābšanai par godu lietuvieŗi sametuŗi rokām stāvo uzkalniņu un uzcēluŗi virs tā akmens stabu ar iekaltu Ģedimīna vārdu un gada skaitli. 18. gadu simteŗa sākumā ŗis piemineklis ticis nopostīts.

Ziemeŗu kaŗā (1700.—1721.), kad zviedŗu karalis Kāŗlis XII ar saviem kaŗa pulkiem bij apmeties pie Burtnieku ezera, tas nodomāja atsargāties pret krievu uzbrukumiem Zilā kalnā. ŗe viņa kareivji iesāka nocirst svētos kokus un tos sadedzināt, kā arī norakt dievu kalnus, lai uz tiem varētu uzvilkt savus lielgabalus un tur novietāt jātnieku pulkus. To rēdzēdami, uztrauktie iedzīvotāji pulcējās aizkavēt svētbirzs izpostīšanu. Karalis ar savu armiju jau tuvojies kalnam, bet ceļā ilgstoŗas lietuv gāzes bij pārvērtušas purvus un pļavas par tādiem mukulājiem, ka tas tiem netika pāri un bij spiests nogriezties citā virzienā, uz jūrmalas pusi. Bet ļaudis uzskatīja tautas svētnīcas postītāju aizieŗanu kā savu dievu uzvaru pār tiem. ŗie aizdedzināja sārtus un svinēja dieviem par godu prieka svētkus. Tā redzam, ka pat pēc vairāk simts gadiem pēc kristīgās ticības pieņemšanas vietējie iedzīvotāji vēl slepeni turējuŗies pie savas sentēvu ticības.

Tautā uzglabājuŗies nostāsti, ka Zilā kalnā dus senais varonis Imanta. Ik pēc 100 gadiem reizi tas uznākot augŗšā raudzīt, vai migla vēl kalnu klāj. Ar tās zuŗanu atausis tautas brīvība.

Par Imantu skaista Andreja Pumpura dzeja:

Imanta nevaids miris, viņŗ tikai apburts, kluss,
No raizēŗanām rimis, zem Zilā kalna dus...

Agrākos laikos bijis paradums Zilā kalnā svētīt arī Labrenča dienu, (10. augustā) un apdāvināt nabagus. Reizēm to bijis sanācis ap 100 un pat vairāk. Ķaudis atnesuši līdz vilnu, maizi, augļus, naudu u. t. l. mantas, kuņas tad izdalījuši starp nabagiem.

Arī tagad Jāņu nakti un Jāņu dienā Zilā kalna virsotne pilna tautas seno parašu cienītāju. Vasaru tēriko koncertus un tautas svētkus.

9. Zilais kalns — Dikļi. No Zilā kalna varam uzsākt arī jaunus maršrutus. Dodamies 2 km atpakaļ līdz Mujānu ceļa krustojanās vietai ar Valmieras ceļu un no šejienes uzsākam gaŗāku gaitu caur Jaunburtņiekiem un Zēmeli uz Matīšiem (21 km), vai pa Jaunburtņieku — Baļļas ceļu — Īgumu, pāri šosejai, uz Burtņiekiem (24 km). Tomēr visizdevīgāki un tuvāki ir apmeklēt ievērojamo **Dikļu apvidu**. No Zilā kalna līdz Dikļu muižai tikai 9 km. Šis starpgabals gan vienmuļš, purvains, mežains, maz apdzīvots, tomēr gājienu bagātīgi atalgo skaistais Dikļu novads. Pusceļā mums jāpārsoļo pār **Briedes** upes tiltu, kur tai pievienojas tās pieteka **Dikļupe**. No Zilā kalna Dikļus var sasniegt arī pa dzelzceļu no stac. Zilais kalns līdz Dikļu stacijai (15 km).

Dikļu pils ar košo parku, agrāk barona Volfa īpašums, atrodas kreisā Dikļupes krastā, kuŗa visā šinī apgabalā ļoti kraujaina, stāvām, augstām nogāzēm un bagātu veģetāciju. Latvijas laikā pili ierikota bērnu patversme. 2 km gar upi vai 1,5 km pa kokiem apstādīto gatvi uz augšu ejot, nonākam Dikļu otrā

krāšņā centrā. Še strauta kreisā pusē Mācītāja nams, baznīca, skola, pagastnams, tirgotavas, bet nedaudz tālāk, labā krastā, kapsēta. **Dikļu draudzē** savā laikā darbojās ievērojamais tautas garīgo un laicīgo rakstū sacerētājs mācītājs **Juris Neikens** († 1872. g. Umurgā). Kā Cimzes audzēknis un darba biedrs Valmieras dr. skolotāju seminārā, Neikens bij arī liels mūzikas un dziesmu draugs. Latviešu vispārējo dziesmu svētku vēsturē Dikļi un Juris Neikens ievērojami ar to, ka še, 1864. g. trešos Vasaras svētkos, mācītāja muižas dārzā, tika sarīkoti **pirmie aprīņa apvienotu koņu dziesmu svētki**, koņos piedalījās 6 koņi, (Dikļu, Mazsalacas, Lielsalacas, Limbažu, Straupes, Rūjienas) ar 120 dziedātājiem. Tas bija liels un izcils notikums un pirmais ierosinājums vēlākām latvju dziesmu dienām. — **Dikļu baznīca** atrodas ļoti krāšņā vietā, celta 1772. g., remontēta un uzkopta 1922. g.

10. Valmiera—Rubene—Vaidava. Ejam pa seno Rīgas ceļu, pie Kokmuižas pagasta nama pāri Juņerai, gar veco zviedru laika jūdžu stabu (sk. 39. lpp.). 7-tā kilometrā no Valmieras. Viss maršruts 13 km. Zviedru laikos Rubene un vairākas apkārtnes muižas piederēja vēsturē bēdīgi pazīstamai Patkuļu dzimtai. Pie Rubenes mācītājmuižas stāv veca liepa, koņas kuplos zaros **Johans Reinholds Patkuls**, muižniecības privilēģiju aizstāvis, slēpies no zviedriem, kas viņu kā valsts nodevēju notiesāja uz nāvi uz moku rata (sk. Turistu bibliotēku Nr. 1, 34. lpp.). Rubenē savā laikā darbojās chronists Indriķis. Tagadējā baznīca celta 1739. g.

No Rubenes mācītājiem atzīmējams prāvests **Harders** (18. g. s. beigās), kas sarakstījis latviešu gramatiku un sacerējis vairākas garīgas dziesmas. Viņam mācītājmuižā bijusi pašam sava grāmatu spiestuve. Še tas iespiedis arī paša sarakstīto „Vidzemes Kalendaru Uz to 1782. Gaddu“. Nepilnu kilometru no baznīcas uz Rīgas pusi Rubenes lauksaimnieku biedrības nams (iesv. 1925. g.). Biedrība viena no vecākām Valmieras apriņķī (dib. 1879. g.).

No Rubenes ievērojamākām un skaistākām vietām minams **Vaidavas ezers**, kuŗa A krastā atrodas vecs pilskalns, kuŗā, pēc grāfa K. G. Zīversa domām, reiz atradusies Beverīna. Vispār pieņemts, ka še stāvējusi chronikā minētā **Metimnes pils**. (Par tūristu apmetnēm sk. apmetņu sarakstā.)

11. Valmiera—Brenģuļi—Trikāta. Maršruts sākams no Stacijas ielas, nogriežoties netāļ no Valmieras stacijas uz Brenģuļu ceļu. Trešā kilometrā pārejām uz Valku vedošās dzelzceļlīnijas slīdes un pēc vēl no-staigātiem 5 km sasniedzam **Vec- un Jaunbrenģuļi muižas** (8 km no Valm.). Abas viņas atrodas uz Abulas krastiem. Muižu nosaukums cēlies no to seno īpašnieku „Vrangeļu“ uzvārdā; šie muižnieki, kā ziņāms, nav ienākuši, kā citi, no Vācijas, bet cēlušies no iedzimtiem muižniekiem (latviešu bajāriem). Pie muižas, kur Abula krustojas ar Trikātas lielceļu, 1926. g. atklāta vietējo lauksaimnieku p.-s. „**Abuls**“ celtā **Abulas spēka stacija**, kas apgādā ar gaismu un enerģiju plašu apkārtni, kā arī Valmieru. Brenģuļos ceļš

zarojas ZA un DA virzienos, ZA vedot uz Trikātu, DA uz Smilteni. Dodamies ZA virzienā — uz Trikātu (10 km, no Valmieras 18 km).

Trikātas vārds pirmo reiz minēts Indriķa chronikas vēstījumā, ka, pēc vācu-libju-latviešu kaņagājiena pret Ugauniju 1208. g., ugaunieši un sakalieši apvienojušies iebrūk Tālavas zemes Trikātā, kur, starp citu, sadedzina kādu latvieti, vārdā Vardeķi, citus sagūsta un vispār latviešiem dara daudz ļauna. Tanī pat reizē igauņi apšēž arī Beverīnu, kas uzbrukumu atsit. 1211. g. rudenī igauņi atkal ielaužas latviešu zemēs, siro slepkavodami caur Rūsīņa zemi, pārsteidz Trikātas mierīgos iedzīvotājus, izlaupa Tālivalda mājokli un apkārtnes pagastus, pēc kam veltīgi mēģina ieņemt Beverīnas pili. Drīz latvju zemē parādās atkal cits ieņaidnieks — lietuvji. Tie iebrūk arī Trikātā, pārsteidz Tālivaldu un viņa dēlu Varibulu, kas cīņai nav gatavojušies, un aizved viņus un daudz sievas un bērnus gūstā. Lietuvjiem dzenas pakaļ Tālivalda dēls Rameķis ar saviem ļaudīm, kas aizsteidzas tiem priekšā un, no Daugavas puses uzbrūkot, tos arī sakauj. Lietuvji metas bēgt, pie kam Tālivalds pie lietuvju robežām izmūk no gūsta un laimīgi atriežas mājās. 1215. g., vācu kaņa gājienā pret igauņiem, piedalās arī Tālivalda dēli ar Tālavas latviešiem, kas atgriežas ar bagātu laupījumu (sudrabu, drānām, zirgiem, lopiem, sievām, meitām, bērniem). Lai iebrucējiem atriebtos, igauņi tanī pat 1215. g. atkārtoti uzbrukumu latviešu zemei, ar lielu pulku apšēž. Autines pili. Cīņā pret

viņiem iziet Cēsu bruņnieki, kas tos piespiež atkāpties. Bet kad vakarā igauņi nonāk Trikātā, tie sagūsta Tālivaldu, kas patlaban atrodas pirtī, un, viņu nežēlīgi mocīdami, sadedzina. Tēva nāvi atriebj Rameķis un Druvvaldis, Burtnieku virsaitis. Tad zemē atkal iebruk krievi, vēlāk igauņi, un tā gadu no gada novadu piemeklē ciņa aiz ciņas, kuņā krit latviešu, libiešu un igauņu labākie deli, dodot iespēju vācu bruņniekiem un Rīgas bīskapam palikt par zemes kungiem. 1224. g. viņi dalās iegūtās zemēs, pie kam Tālivalda dēlu novadus, līdz ar to arī Trikātu, sagrābj savās rokās ordenis.

Trikātas ordeņa pils celta 1284. g., senās senču pils vietā, no ordeņmestra Endorpas Vilekina (Šauerburgas Vilhelma) vienlaicīgi ar Valmieras un Burtnieku pilīm un Cēsu baznīcu. Vidus laikos ap pili izauga, līdzīgi kā ap daudzām citām pilīm, plašāka nometne — pilsētiņa. Pils sagrāuta krievu un zviedru kaņos. Pēc citām ziņām tā nopostīta no Jāņa Briesmīgā kaņa pulkiem 1577. g. No senākās varenās pils vēl redzamas drupas.

Trikātas Sv. Jāņa baznīca dažus gadus vecāka pat par pili. Trikātas draudze dibināta 1281. g., bet viņas baznīcu pirmo reizi rakstos min 1283. gadā. 1567. g. te jau darbojies luterāņu mācītājs Miķelis Burchards. 1694. g. ceļ jaunu baznīcu, ko pabeidz 1695. g. Pabalstu dievnama celšanai dod arī zviedru valdība, tāpēc par piemiņu karalim Kārlim XI virs baznīcas durvīm iekalti viņa iniciāli „C. XI“.

No senām celtnēm vēl ievērojama **Vecā draudzes skola**. Lai gan tā smaga, drūma laukakmeņu ēka, viņa devusi gaismu plašai apkārtni. Še savu pirmizglītību nel. skolotāja **Mūrnieka** vādībā baudījuši mūsu slavenie kaņavīri un brīvības cīnītāju vadoni ģenerāļi: Balodis, Apinis, Radziņš, Dambītis, Gopers u. c.

Skaists ir **Trikātas nelielais ezeriņš**, ap kuŗu pēdejos gados ir izaugusi Trikātas biezi apdzīvotā vieta, visa novada garīgās un saimnieciskās dzīves centrs. Še baznīca, mācītāja māja, doktorāts, aptieka, skola, pagasta nams, tirgotavas un rūpniecības iestādes. 1881. g. Trikātas pag. Vēžniekos dzimis varonīgās latvju armijas virspavēlnieks ģenerālis **Jānis Balodis**.

12. Valmiera—Smiltene. Kājām ejot, Smiltene sasniedzama caur Brenguļiem, tur nogriežoties uz ZA (35 km), bet no Valmieras var braukt arī pa dzelzceļu līdz Smiltenes stacijai (32 km). Kopš 1920. g. Smiltene ir viena no Latvijas 60 pilsetām. Kad ienācēji vācieši izdala savā starpā piesavināto latviešu zemi, Smiltēni savā īpašumā patur bīskaps. Ap 1350. g. no bīskapa viņu atkaŗo ordenis, kuŗa mestrs Frimersheims no 1367.—1370. g. tur, kur tagadējā Smiltēnes muiža, l. Abulas stāvā krastā, uzceļ bruņnieku pili. Bet jau dažus gadus vēlāk Smiltēni atkal atgūst virsbīskaps, kas to nosaka par savu vasaras rezidenci. 1530. g. pili līdz ar novadu iegūst Hohencollernu princis, Brandenburgas Vilhelms, vēlākais Rīgas virsbīskaps. Ķildas ar Sāmu salas bīskapu Bukshevdenu un cīņas ar ordeni noveda virsbīskapu Vilhelmu ap-

cietinājumā, ko tas izcieta Smiltenes pili. Viņa lietā vēlāk iemaisījās pat vācu ķeizars Ferdinands un poļu karalis Sigismunds. Vidus laikos arī ap Smiltenes pili izveidojas pilsētiņa. 1577. g. Jāņa Briesmīgā kaŗaspēks pili izposta un nodedzina. 1702. g. krievi nodedzina baznīcu, skolu, mācītājmuižu, pilsētiņu, 9 muižas, 204 zemnieku mājas, aizved līdz 23 cilvēkus un 143 zirgus, arī baznīcas zvanu. Smiltene no jauna sāk atdzīvoties tikai pag. gaŗu simteŗa deviņdesmitos gados, kad to no bij. īpašnieka Bandava 1895. g. pirkšanas ceļā ieguva par savu piederumu firsts Līvens, kas sāka izdot apbūves gabalus. Sevišķi liela dzīvība viņā rodas pēc 1911. g., kad atklāja Smiltenes—Valmieras—Ainažu pieveddzelzceļu. Pilsētā 3754 iedzīvotāju.

Smiltenes baznīca. Kā tas redzams no vecā baznīcas zīmoga, viņas sākums meklejams 1370. gadā. Sākumā tā atradusies pili, vēlāk pārcelta tagadējā vietā. Pēc viņas nodedzināšanas 1702. g. to atjauno 1708. g. Vēlāk tā vairākreiz labota. Pēdejo reizi pārbūvēta un iesvētīta 1859. g. Pārbūvi izvedis un torni labojis pazīstamais baznīcu celejs, „pēdējais lībietis“, cēsniēks Mārcis Sārums. Smiltenes draudzē darbojušies vairāki ievērojami mācītāji, kā: prāvests **Svante Gustavs Dīcs** († 1723. g.), garīgu dziesmu sacerētājs, **Jēkabs Lange**, pirmās latviešu vārdnīcas sastādītājs, vēlāk Vidzemes ģenerālsuperintendents († 1777. g.), un prāvests, rakstnieks un vēsturnieks **Kārlis Kundziņš**, kas šē kā pirmais latvietis draudzes gana amatā ievēlēts 1880. g.

Smiltenes mācītāja muižā dzimuši un uzauguši mūsu zinātnieki: teoloģijas profesors K. Kundziņš un arhitekts doc. P. Kundziņš.

Smiltenes muižā Valsts piensaimniecības skola ar paraugfermu. Pilsētā — Valsts ģimnazija (atklāta 1919. g.), Smiltenes zemkopības biedrības nams, ko cēlusi 1883. g. nodibinātā Smiltenes-Palsmanes-Aumeisteres-Gaujenes lauksaimnieku b-ba, Smiltenes slimnīca, Smiltenes kopmoderniecības nams. Apskatīšanas vērts Tepera dambis uz Abulas upes, celts 1922. g. pavasarā palos iznestā dambja vietā, kā arī Elektriskā spēka stacija, ko ierīkojis bij. Smiltenes īpašnieks firsts Līvens. (Tūristu apmetnes Smiltenes „Centrālvesnīcā“, Gustava Ādolfa laukumā 5.)

13. Valmiera—Strenči (20 km). Ceļojums sākams no Pēterpils ielas. Pārejot Rātes upes tiltu, apm. pēc 1 km nogriežamies pa l. uz vecā Valkas—Tērbatas trakta (pasta ceļa). Pēc 8 km gājiena atpūšamies pie veco **Sīmanēnu svētozolu** celmiem. Par nožēlošanu 1921. g. bija radies tāds negodis, kas pēdējo no svētozoliem nodedzinājis. Sirmā senatnē še bijusi tālu pazīstama senču svētnīca un upu vieta. Ap 1 km no Sīmanēniem pa kreisi no lielceļa Baložu mājas, kuņās dzimuši vēsturnieks V. D. Balodis un dzejnieks Rieteklis (Balodis). Baložu māju tīrumā aug milzīga lieluma paeglis (kadiķis). Pēc turpmākiem 5 km nonākam pie lieliskām **Gaujas krācēm** (14 km no Valmieras). Še ūdens strauji virpuļo apm. 3 km garumā. Ir nodoms šīs krāces

izmantot plašas spēkstacijas celšanai. Drīz arī nonākam **Strenčos**.

Strenču vārds pirmoreiz plašākā nozīmē minēts kā 1889. g. atklātās Rīgas—Valkas dzelzceļa stacijas nosaukums. Vēlāk to ieguvis miests, kas nodibinājies ap staciju. Pilsetas tiesības Strenči ieguva tikai Latvijas valdības laikā, 1928. g. Strenči atrodas skaistā meža apvidū, l. Gaujas krastā. Viņu uzplaukšanu veidojusi rosīgā tirdzniecība, kas te norit ar mežu un dažādiem koku materiāliem, kuņus te saved un apstrādā. Jau 1907. g. toreizējais Strenču miests uzcēla sev jaunu baznīcu, kuņa skaitās kā Ēveles ev. lūt. draudzes filiāle. Strenči pazīstami arī ar savu plaši iekārtoto **nervu slimnīcu** (vājprātīgo iestādi), ar vairāk kā 200 gultām. Pilsētiņā 1763 iedzīvotāju.

Tūristi var apmesties viesnīcā. No Strenčiem satiksme uz Z un D pa dzelzceļu, uz DA pa lielceļu, uz Trikātu (16 km) un ZR uz Ēveli (12 km).

14. Valmieras—Cēsis (laivas brauciens, 40 km). Interessants ir brauciens laivā no Gaujas avotiem, Alauksta ezera līdz Valmierai (225 km garumā), taču viņu apgrūtina daudzie sēkļi un krāces. Viegļāks un drošāks jau ir brauciens pa straumi no Valmieras līdz Cēsim. (Atpakaļbrauciens pret straumi neiespējams!)

Gaujas līmenis pie Valmieras 29,8 m, pie Cēsim, Raiskuma tilta, 22,5 m virs jūras līmeņa. Tā tad ūdens kritiens visā gabalā 7,3 m. Šis brauciens viens no skaistākajiem laivas ceļojumiem mūsu dzimtenē,

atveŗot krastā pa kreisi un pa labi brīnišķīgas ainas.
Minēsim tikai dažas no tām:

2. km no Valmieras izbraucam cauri Valmieras—Ainažu dzelzc.
tiltu, tālāk pa kreisi redzams Kauguru vēris un Putriņas
(pa labi).

6. km l. krastā Jumeras ieteka jeb Imera, „Jaunā upe, dziļā
lejā“.

8. km pa kreisi, 200 m no krasta, Bekas jeb Pekas kalns.
Senais Beverīnas pilskalns.

11. km pa kr. Ķempupe — Sapas dzirnavas.

18. km Briežu muižas ezera noteka, no l. puses.

20. km Liekupe, robežā starp Valmieras un Cēsu apriņķiem.

24. km l. krastā Sietiņezis, kr. krastā Mazā Ellīte, tālāk
pie Lodes—Liepas lielceļa Lielā Ellīte.

28. km Raunas ieteka, 1 km no tās uz augšu Raunas
tilts, ap 2 km augšpus tilta cīņu un uzvaru vieta pie
Raunas upes 1919. g. jūnijā; še notika izšķirošā uzvara pār
vācu landesvēru. Pie Raunas ietegas Gaujā dzejnieka Edv.
Treimaņa (Zvārguļu Edvārda) mītne „Leucadia“.

32. km Jāņa rāmis, vecais Cēsu—Valmieras lielceļš.

35. km Lenču rāmis, Cēsu—Lenču—Rubenes lielceļš.

40. km Raiskuma tilts, celts 1905. g. 1919. g. to veltīgi
mēģināja saspridzināt komunisti. Cēsis 3 km.

(Par Valmieru un apkārtni plašāki rakstījis H. Endzeliņš grā-
matā „Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātne“,
302 lpp., 97 illūstrācijas).

VALMIERA - MAZSALACA

(caur Matīšiem)

Maršruts no Valmieras stacijas līdz Mazsalacai 48 km. Autobusu satiksmē (2 reizes dienā; atiešanas un pienākšanas laiku uzzināt vilcienu sarakstā*).

Tā kā Mazsalaca atrodas Vidzemes ZR apvidū, tad galvenā satiksme norit caur Valmieru, bet pēc jaunā Rīgas—Limbažu—Rūjienas dzelzceļa atklāšanas ērtākā satiksme ar Rīgu novirzīsies caur Limbažiem un Vidzemes jūrmalu.

Iesākot ceļojumu ar autobusu tieši no Valmieras stacijas, pirmā pietātnē pilsētā pie Kokmuižas viesnīcas. Še var iesēties pilsētā gaidošie pasažieri. Turpinot gaitu pa Rīgas ielu, auto nogriežas pa labi un brauc sākumā pa akmeņiem nobruģēto Dikļu lielceļu gar Savarīnas un Annas muižām līdz senam krogam. Še nozarojas ZR virzienā 1929. g. atklātā Valmieras—Matīšu šoseja. Pie Jaunburtnieku—Burtnieku ceļa krustojuma pie Īguma ar šoseju, 18 km no Valmieras stacijas pa labi nogriežas no šosejas ceļš uz Burtnieku muižu (sk. 60. lpp.), bet mēs dodamies taisni tālāk, pēc 2,3 km sasniedzot Briedes dzelzsbetona tiltu un pēc neilga brauciena Matīšus (27 km no Valmieras stac.).

* Valmieras apriņķa tūristu apmetnes publicētas Ie. min. Tūrisma biroja apmetņu sarakstā.

Matiši (Bauņu pagasta robežās) pēdējos gadu desmitos izveidojušies par biezi apdzīvotu vietu — ciemu, ar apm. 500 iedzīvotājiem. Miestiņa ārsts, aptieka, pasta un telegrafa kantoris, vairākas tirgotavas un amatnieku darbnīcas. Miestiņa vidū Matišu tautas nams, piebūve bij. krogum, sākts celt 1924. g., bet līdzekļu trūkuma dēļ vēl nepabeigts. Miesta Z pusē, uzkalniņā, Matišu baznīca, ar smailu, 45 $\frac{1}{2}$ m augstu torni.

Matišu draudze, kas agrāk piedereja pie Burtnieku draudzes, dibināta uz zviedru karaļa Kārļa XI pavēli 1678. g. Baznīca iesvētīta 1687. g. Tornis celts 1840. g. No viņa plašs skats uz Burtnieku ezeru. No pēdējiem mācītājiem skolu draugi Ķirgensons, Sokolovskis, Moltrechts.

Pēc isas apstāšanās turpinām ceļu gar seno „zirgu pastu“ Dronu un pēc 5 km braukšanas, arvien vairāk tuvinoties Burtnieku ezeram, sasniedzam senāk stalto Bauņu muižu. Pils ar plašo parku piešķirta ģenerālim Misiņam. Pa kreisi no muižas iet ceļš pa cīruļpriežu (lapeglju) aleju uz Jekabkalna parku (ieciēnīta zaļumu svētku vieta), kur 1865. g. vasarā Juris Neikens sarīkoja II apgabala dziesmu svētkus.

No Bauņiem līdz Milītes muižai, 2 km un tālākā ceļa gabalā, km 4, līdz Vecates Baltam krogum, lielceļš visgaļām apstādīts slaidām lapeglēm (cīruļpriedēm) un ozoliem. Arī visu šo ceļa gabalu pa labi redzams Burtnieks ar saviem zāļainiem krastiem.

Pēdējos 10 km braucam nelielā atstatumā gar Salacas kreiso krastu, atstājot pa labi Vecates un Jaunates muižas, pēc tam asā pagriezienā pa labi Ķeiku un Meirēnu

mājas, līdz nonākam Sniedzēnu kalnā pie pašas Salacas. Še nobraucot lejā pa stāvo krastu, sasniedzam Salacas tiltu un aiz tā mūsu ceļa mērķi — Mazsalacu. No Matišiem līdz Mazsalacai 21 km (sk. 67. lapp.).

Kājām ejot (arī automobili), ceļu no Vecates var turpināt arī pa otru pusi Salacai: tad tālīn aiz Vecates jānogriežas taisnā leņķī pa labi, nonākot pie diezgan gaļā Salacas koka tilta. No tā skatoties pa upi uz Burtnieku ezera pusi, ieraugām labā pusē uz krasta mazu priežu puduru, tas slavenais Riņņu kalns. (Apraksts 76. lpp.). Pārejot tiltu, jāiet uz priekšu augšā līdz Vecstārastam, no turienes pa kreisi līdz Ķipēnam. Še pa labi ceļš nogriežas uz Seļu pagasta namu, bet taisni uz priekšu nonākam pie mūsu senču senās upurvietas „Tūteres svētozola“, kuŗa vecumu rēķina pie 1000 gadiem. Stumbra apmērs 7 metri, bet kroņa caurmērs 17 m. Pēdēja laikā stubrs sāk plaisāt un zari nokalst. Sirmo milzi Pieminekļu valde ņēmusi savā aizsardzībā. No šīs svētnīcas līdz Mazsalacai 6,5 km. Tālākais ceļš mūs ved gar Krūmiņa vējdzirnavām, tad Ores un Promultu mājām. Aiz pēdējām, pa kreisi no ceļa, uz kreisā Salacas krasta, labi redzama senā draudzes skola, stalts 2 stāvu ķieģeļu nams.

Drīz sasniedzam jau no tālienes redzamo Mazsalacas baznīcu. Atstājot pa labi Varoņu birzi un pieminekli, pa kreisi mācītāja muižu un mācības māju, pārejot šauro Aurupīti un uzkāpjot pa kreisi pastāvā uz kalnā, nonākam no DA puses pilsētā. (Mazsalacas pilsētas aprakstu sk. 83. lpp.).

VALMIERA - MAZSALACA

(caur Burtņiekēm pār Burtņieku ezeru)

Šis maršruts jau nesalīdzināmi interesantāks par pirmo. Še ceļojam pa sauszemi un ūdeni. Šini gaitā arī daudz vairāk ievērojamu vietu. Tikai viens — tūristiem tas izmaksās dārgāk par pirmo. Ceļojumu no Valmieras līdz Burtņieku muižai, 26 km, var izvest trejādi: vai nu tikai kājām ceļojot, vai izmantojot Valmieras—Mazsalacas autobusu līdz Jaunburtņieku—Burtņieku ceļa krustojumam ar šoseju pie Īguma un tad noejot atlikušo ceļa gabalu, 8 km, kājām.

No šosejas un lielceļa krustojuma vietas jādodas pa labi. Pēc 5 km nonākam pie Burtņieku apvienoto biedrību nama „Līdums“, kur satek ceļi no 4 pusēm. Nams plašs, iesākts celt 1921. gadā, no māla kleķa, bet pusdarbā sabrucis. Ar valsts pabalstu atkal atjaunots, tomēr vēl līdz šim nepabeigts.

1 km no „Līduma“ Ēķina muiža, ar skaistu parku, kuņā zaļo jauns bērziņš, iedēstīts par piemiņu Z. Meijerovicam, viņa bēru dienā.

Tuliņ aiz Ēķina muižas sākas Burtņieku muižas ceļa alejas. 2 km atstatumā, uz ezera DR stāvā krasta, starp Ēķina un Briedes upju grīvām, drīzi sasniedzam liela parka vidū, kupliem kokiem apēnoto, **Burtņieku muižu**. Vairāki mūsu vecākie vēsturnieki, kā Hupels,

Broce u. c., pieņēmuši, ka šē atradusies Beverīnas pils. Šī doma plaši iesakņojusies arī tautā, sevišķi pašā Burtnieku apkārtņē, tāpēc šē vairākas biedrības pieņēmušas „Beverīnas“ nosaukumu, kā „Beverīnas dziedāšanas biedrība“ (viena no pirmajām Latvijā), patērētāju b-ba „Beverīna“ u. c. (sk. aprakstu 33.—34. lpp.).

Vēsturiskas ziņas. Burtnieku ezera apkārtne, vāciem ienākot, 12. g. simteņa otrā pusē piederēja pie **Tālavas apgabala**. Chronists Indriķis šo apgabalu nosauc par **latviešu zemi (terra Letthorum)**. Pie Tālavas apgabala piederēja novadi no Burtnieku ezera uz dienvidiem un austrumiem, kā **Burtnieku, Rubenes, Valmieras, Ēveles, Lugažu, Valkas, Trikātas, Smiltenes, Palmanes un Gaujienas** draudzes. Austrumu robeža tomēr nenoteikta, tā būs sniegusies līdz pat Pliskavas kņazistes robežām. Ziemeļaustrumos no Tālavas līdz Tērbatai un Peipusa ezeram atradās **Ugaunija**, ziemeļos līdz Vilandai **Sakala** un ziemeļrietumos līdz Pērnavai gar jūrmalu **Sontagana**. Uz vakariem no Burtniekiem līdz Rīgas jūras līcim Metsepoles novadā mita libji. Kā latvieši, tā libji un igauņi bija brīvas, neatkarīgas tautas, katra ar savu īpatnēju kultūru. Tālavā, vāciešu ienākšanas laikā, valdīja drošsirdīgais virsaitis **Tālivalds** līdz ar saviem dēliem **Varībulu, Druvvaldi** (pie Astījerva), **Rameķi (Rankā), Doti un Paiki** (Beverīnā). Paša Tālivalda dzīves vieta chronikā tiek minēta vairāk gan Trikātā, bet dažreiz arī Beverīnā. Tālavai austrumos robežojoties ar Pliskavas kņazisti, tālavieši jau pirms vāciešu ierašanās stāvēja sakarā

ar pliskaviešiem. Pats virsaitis Tāivalds un viņa dēli, kā arī daži tālavieši bija pieņēmuši krievu pareizticību un maksāja Pliskavas kņazam nodevas. Tālavas apgabals jau toreiz ir bijis viens no Latvijas bagātākajiem apgabaliem, jo ap viņa iegūšanu cīnās jau no paša sākuma Rīgas bīskaps ar jaunnodibinājušos bruņnieku ordeni, pirmam nosūtot turp savus priesterus, steidzīgi ceļot savas mūra pilis. Pazīdami tālaviešu turību, kaimiņi igauņi, sevišķi no Ugaunijas un Sakalas, nemitīgi iebruk latviešu zemē laupīdami, dedzinādami, slepkavodami un gūstīdami. Latvieši, zināms, nepaliek neatriekušies. Chronists savos aprakstos visvairāk kavējas pie šo savstarpējo karu atstāstījumiem. Vispirmo reizi viņš Tālavu piemin, kad priesteris Alobrands, atgriezdamsies no Ugaunijas, kurp tas bij sūtīts prasīt gandarījumu par vācu tirgotāju aplaupīšanu ceļā uz Pliskavu, ienāk latviešu robežās pie Imeras un sāk pierunāt turienes iedzīvotājus pieņemt kristīgo ticību pēc katoļu mācības, atsakoties no tēvu tēvu ticības, kā arī pareizticības. Latvieši nolemj izprasīt savu dievu prātu, kas priesterim labvēlīgs, un daži imerieši jau tūdaļ pieņem katoļticību. Bīskaps sūta uz Imeras apgabalu savu audzēkni Indriķi, to pašu, kas saucas par „Latviešu Indriķi“, kas arī sarakstījis pirmās vēsturiskās ziņas — chronikas par Latviju, aptverot laikmetu no 1184.—1227. gadam. Šis pats priesteris Indriķis ir klāt, kad igauņi aplenc 1208. un 1211. g. Beverīnu, kuŗu brīnišķi izglābj dziedonis savām dziesmām un kokles skaņām. Pēc drīzumā sekojošā pretiebrukuma Sakalā, latvieši,

atgriezušies ar bagātu laupījumu, to izdala uz „Astijerva“ krastiem. Pēc tam tie dodas uz Beverīnu, kur svēta uzvaras svētkus. Nākamos gados atkārtojas atkal uzbrukumi un pretuzbrukumi, pie kam tālaviēši sabiedrojas cīņās pret igauņiem pat ar vāciešiem un libjiem. 1214. g. Tāivalds ar dēliem pieņem katoļticību, nolūkā iegūt atbalstu no bīskapa un ordeņa gan cīņās pret igauņiem, gan krieviem, gan leišiem, jo arī pēdējie iebruka Latvijā laupīšanas nolūkā no Aizdaugavas. 1215. g. igauņi sagūsta Tāivaldu un to sadedzina. Arī Beverīna iet bojā, to nodedzina krievi 1216. g. Vācu spēkam nostiprinoties, Latvijas iedzīvotāju brīvība un patstāvība zūd, un jau 1224. g. Rīgas virsbīskaps un bruņnieku ordenis izdala libju, latvju un igauņu zemes savā starpā.

Burtnieku novads nāk zem ordeņa varas. 1284. g. ordeņmestrs Šauerburgas Vilhelms (Vilēkins no Endorpas), kopā ar virsbīskapu Jāni, liek pamatus Burtnieku bruņnieku pilij, ezera dienvidgalā, domājams tanī pat vietā, kur stāvējusi senā latviešu pils. Apm. 200 gadus par pili un viņas novadu ziņu trūkst, tikai 15. g. simtenī Burtnieki tiek bieži minēti. **Burtnieku pili** tiek izdoti un parakstīti dažādi ordeņmestru lēmumi un dokumenti, starp tiem arī tādi, kas noteic pils un apkārtnes īpašumu sadalīšanu un zvejas tiesībās ezerā un upēs. Sākas ordeņa, bīskapijas un Rīgas pilsētas savstarpējas ķildas dēļ zemes īpašumu iegūšanas un viņu atņemšanas vienam no otra, kā arī apkārtejo valdnieku — poļu, dāņu, zviedru un krievu tieksmes sagrābt Baltijas zemes līdz ar Bal-

tijas jūgu savās rokās. Vidzeme, Kurzeme un Igaunija ilgus gadus ir asiņainu cīņu kuŗa lauks, kam seko bads un mēris. No 1562.—1621. g. Vidzeme bij padota Polijas varai; no 1621.—1710. g. Zviedrijas valdībai; beidzot Krievijai no 1710. līdz viņas sabrukšanai. Ar 1918. g. 18. novembri latvju tautas ilgas ir piepildījušās: nogrimuse Burtnieku pils ir uzcēlusies, Imanta no Zilā kalna ārā nācis, Lāčplēsis melno bruņnieku pārspējis. Nu senā tēvu tēvu dzimtā zeme ir atkal brīva, neatkarīga un patstāvīga.

Arī pati Burtnieku pils gājusi no rokām rokās. Poļu virskundzībai sākoties, Burtnieku pili iegūst karaļa Sigismunda Augusta (1548.—1572.) svainis, Zviedrijas karaļa Erika XIV brālis Jānis, kā piedevu pūrā. Tad Burtniekus, kā arī dažas citas apkārtējās pilis un viņu apgabalus piesavinās dāņu karaļa Fridriha II. (1559.—1588.) brālis, hercogs Magnuss, „Vidzemes ķēniņš“. Krievijas caram Jānim IV Briesmīgam (1534.—1584.) iebrukot Vidzemē 1577.—1578. gados, Magnuss piegriežas Polijai un atdod savus īpašumus poļu karalim Stefanam Batorijam (1575.—1586.), pret kuŗu krieviem jāatkāpjas. Kā pretspēku reformācijai, kuŗa Rīgā un Vidzemē jau no paša sākuma stipri izplatījās, poļu karalis Stefans Batorijs nodibina 1582. g. Cēsu biskapiju, tai pievienojot arī Burtnieku apgabalu. Še tāpēc luterticība arī daudz vēlāk ieviešas, nekā pārējās draudzēs. Sākot ar 1600. g. Burtnieku apvidus liktenis saistās uz ilgāku laiku ar Zviedriju. Karalis Kārlis IX (1600.—1611.) atņem poļiem Igauniju, drīz pēc tam arī Burtniekus, Valmie-

ru un Cēsis. Karalis Gustavs Ādolfs (1611.—1632.) dāvina līdz ar citām Cēsu bīskapijas zemēm arī visu lielo Burtnieku novadu ar viņam piederošiem blakus novadiem, kā Jaunburtniekiem, Vec- un Jaunati, Rencēniem, savam valsts kanclerim Akselim Oksenšernam. Vēlāk, muižu redukcijas laikā, visi šie īpašumi pāriet zviedru kroņa īpašumā. Krievu valdīšanas laikā muižas ar saviem novadiem atkal tiek atdāvinātas valdnieku un valdnieču mīļiem. Cariene Anna Burtniekus 1736. g. uzdāvina grāfam Lēvenvoldam, bet cariene Elizabete 1744. g. — ģenerālim grāfam Rumjancevam. Rumjancevi ne tikai apvieno agrākos pils novadus, bet, piepērkot jaunus klāt, palielina savus īpašumus abpus ezeram. Bet krievu muižnieki labprāt nemil dzīvot starp Baltijas vāciem un pārdod savus īpašumus. Grāfu Rumjancevu muižas, skaitā 8, kā: Burtniekus, Seki, Rūti, Ēķinu, Svarti, Briedi, Dūri un Pučurgu nopērk 1816. g. Karaļauču lieltirgotājs Teodors Šrēders. Viņa ģimenei tās, izņemot dažas, pieder līdz pat pasaules kara lielajām pārmaiņām.

Plašāku senu dokumentu par Burtnieku pili un novadu trūkst. Kadā zviedru valdības laikā sastādītā kadastrā minēts, ka Burtnieku pagastā bijuši arī 4 brīvzemnieki, kuņiem piederējuši 4 arkli zemes.

No senā baznīcas varas laikmeta minams, ka Burtnieku draudze ir viena no vecākām draudzēm Latvijā, dibināta kopīgi no virsbīskapa un ordeņmestru jau 1281. gadā. Pirmā baznīca celta laikā no 1283.—1287. g., domājams, pie ordeņa pils, un saukta par Sv. Marijas baznīcu. Pie Burtnieku draudzes pirmat-

nējā laikā piederejusi arī tagadējā Matišu draudze, ezera rietumu pusē, jo visas šīs draudzes muižas līdz ar novadiem, izņemot tikai Braslavu, ietiipa Burtņieku pils ipašumos. Senā Burtņieku baznīca nodegusi 1654. g. Tagadējā mūra baznīca, gotu stilā, celta 1688. g. uz ezera skaistā, stāvā austrumkrasta. Mācītāja dzīvoklis kritis liesmām par upuri 1746. g., kad gājis bojā arī viss vecais baznīcas arhīvs. Līdz šim uzglabājušās baznīcas grāmatas sāktas vest tieši no šī gada. Tanīs sastopamas daudzas vēsturiskas ziņas par tā laika dzīvi. 1773. g., uz ķeizarienes Katrīņas II pavēli izbeigt miroņu apbedīšanu baznīcā zem altāra vai vidustelpas klona, kā arī baznīcas pagalmā, tiek ierīkota jauna kapsēta, skolas tuvumā. 1779. gadā baznīcā iesvēta jaunas ērģeles, 1797. g. pirmo reiz krieviem doti rekrūši, no 1803.—1806. g. uzcelta jauna draudzes skola, 1808. g. epidēmijā miruši 763 draudzes locekļi, 1810. g. ievesta jaunā latv. dziesmu grāmata, 1863. g. baznīcas tornī iespēris zibens, pie kam tornis galīgi nodedzis. 1866. g. tas atjaunots.

Par Burtņieku draudzes pirmatņejo katoļu laiku mācītājiem uzglabāties maz ziņu. Katoļu baznīcas vizitācijas grāmatās no 1613. g. teikts, ka draudzei nav mācītāja, ka ļaudis sūdzas, ka apgabals no priesteriem atstāts, ka tiem jādzīvo bez dievvārdiem un sakramentiem. Šis stāvoklis radies caur to, ka toreizējais katoļu priesteris pats bija piegriezies reformācijai, kamdēļ no sava līdzšinējā priekšnieka, Cēsu bīskapa, tika vajāts. Luterticībā pārgājušie draudzes locekļi turējās pie Ēveles evaņģeliski-luterticīgā mācītāja, kuŗu

muižas īpašnieks Hevelns bij ataicinājis no Pērnavas, No pēdējā laika Burtnieku draudzes luterticīgiem mācītājiem atzīmējami Jēkabs Benjamiņš Fišers, † 1744., vēlākais Vidzemes ģenerālsuperintendents, latviskās bibliēzes 2. iespieduma izvedējs; Jānis Indriķis Guleke, † 1817., dedzīgs garīgās gaismas izplatītājs draudzē, kā arī V. F. Parrots, † 1872., atstājis chronikas turpinājumu, un Dāvids Blumentāls, † 1909., apdāvināts svētrunātājs, pirmais latvietis pēc daudziem vācu garīdzniekiem.

Pareizticīgo draudze Burtniekos nodibinājusies 1847. gadā, līdzīgi kā visur citur Latvijā, sakarā ar to laiku (1840. g.) zemnieku nemieriem. Baznīcai piešķirta kroņa Lutermuiža mācītāja un skolas uzturam. Baznīca nodegusi pasaules kara laikā.

Burtnieku pili ar parku un muižas centru Centrālā Zemes ierīcības komiteja 1921. g. iznomāja Latvijas Agronomu biedrībai. 1931. g. biedrība to iegūst dzimtīpašumā. Muižas zemes kopplatība 548 ha, no tiem aņamzemes, kopā ar sakņu un augļu dārzu, 199 ha, pļavas 156 ha, ganības 54 ha, mežs 19 ha, kūdras purvs 66 ha, parks 9 ha un pārējā neizlietojamā zeme, (ādeņi, grants bedres, pagalmi) 45 ha. Muižas ganāmpulks sastāv no 2 buļļiem, 60 slaucamām govīm un 41 jaunlopa. 26 govīs ir LB un 2 KB, jaunlopi visi LB. Saimniecībā 1935. g. bij 17 darba zirgi, 8 kumeļi un Hanoveras sugas valsts vaislas ērzelis, 1 Jorkšeiras kuilis un 6 vaislas mātes, Barneveldas vīstas un Ruānas pīles, 9 bišu saimes. No muižas

saimniecības apkārtnē tiek izplatīti Vecauces rudzi, Uzvaras auzas, augšminēto sugu govīs, zirgi, čūkas, vistas, pīles. Biedrība izdod daudz līdzekļu muižas parka kārtībā uzturēšanai, un Burtnieku parks patlaban ir viens no labāk uzkoptiem bijušo muižu parkiem (daudz retu koku, krūmu un stādu; sevišķi ievērojamas Burtnieku parka sarkanās ūdensrozes).

Latvijas Agronomu biedrība uztur Burtnieku muižā divgadīgu **lauksaimniecības skolu** (dibināta 1922. gadā), kuŗa, sākot ar 1932.-33. skolas gadu, no skolēniem vairs neņem skolas naudu. Pie skolas 1932.-33. mācības gadā izbūvēta priekšzīmīga virtuve, kuŗu izmanto vietējā Mājturības veicināšanas b-ba, Burtnieku aizsardzes un mazpulka dalībnieces mājturības kursu sarīkošanai. Ar 1932.-33. g. skolā ieviesta obligātoriska vasaras prakse.

Burtnieku muižā, muižai piederošā ekā, novietojusies Burtnieku **piensaimnieku sabiedrība**. Tai īpaša paraugsaimniecība, kas padota Zemkopības ministr. uzraudzībai. Še sagatavo mācekļus sieru gatavošanā (tiek izgatavoti lielie „rata“ u. c. sieri).

Lauksaimniecības skola, Mājturības b-ba un Mazpulki ievietoti bij. kungu namā, **pilī**. Turpat uzturas arī skolas darbinieki un muižas pārvaldnieks. Viens pils sāna mūris ir daļa no vecās ordeņa pils, tas daudz biezāks par citu sienu mūriem. Tagadējā pils ir 3 stāvu nams. Pils ezera galā ir 2 stāvu piebūve, kas celta vēlākā laikā. Pilī ievērojama „parketzāle“ ar savu vērtīgo parketu. Arī trepju treliņi uz 1. stāvu ir īpatnējā koku griezumā.

Agronomu b-ba apsaimnieko arī no valsts nomāto **Burtnieku ezeru**. 1924. g. te uzbūvēta zivju perinātavas ēka, kuņā ziemas sezonā perina sīgu mazuļus. Perināšana saistīta ar risku un, neskatoties uz lielo rūpību, ne katreiz dod labus panākumus. Pēdējos gados izmēģināta arī plaužu mazuļu perināšana. Kā zināms, Burtnieku ezers no senlaikiem bagāts plaužiem jeb brekšiem. Tagad maksīgi ieaudzētas arī sīgas. Zivis pa daļai pārdod uz vietas, bet ziemas mēnešos ar automašīnu nogādā arī Rīgas tirgū. Zveja ezerā atkarīga no klimatiskiem apstākļiem.

Burtniekus apmeklējuši mūsu Valsts prezidenti, vairākreiz te viesojies diplomātiskais korpuss un ārzemju žurnālisti. Burtniekos Agronomu biedrība uztur arī tūristu mītņi.

Motorlaivas lieliskam braucienam pa Burtnieku ezeru un Salacu (Skaņais kalns) pieprasāmas pie A. Lūkina, tālr. 40; maksa līdz Skaņajam kalnam Ls 1.50 no personas, bet ne mazāk kā Ls 20.— no brauciena; brauciens pa ezeru līdz 10 personām maksā Ls 2.— stundā, 10—30 pers. Ls 3.— stundā.

Ieteicama ekskursija no muižas ap ezera DA galu līdz 5 km attālai **Burtnieku baznīcai**. Ceļš ved pār Eķina upīti līdz Burtnieku pagasta namam, gar ārsta dzīvokli „Arkādijā“, tālāk gar stāvo ezera krastu līdz vecai kapsētai un mācītājmuižai. Vecās kapsētas stāvkrasts ir atskalots sarkanās smilšakmeņa pamatiezis, 18 m augstumā, ar dziļi izskalošām alām (sk. 66. lpp.). Baznīca atrodas krāšņā vietā, ezera krastā. Ap 1 km no baznīcas Dūres muiža, bet

tālākais ceļš gar ezermalu līdz Sedas un Rūjas grīvām grūti ejams, krasti likšņaini, zemi, dumbbrājiem mežiem apauguši.

Pretējā gaita no Burtnieku muižas gar ezera DR krastu, pāri Briedes ietekai līdz Pučurgai (Ibīešu vārds — Gažais strauts) un Matišu-Bauņu lielceļam, diezgan pievilcīga. Skaisti Briedes lejas krasti; arī te redzami smilšakmeņa ieži. Ap Pučurgu līdzeni, auglīgi lauki. Ezera krastu josla no Briedes grīvas līdz Salacas iztekai vienmuļīga, zema, pļavām bagāta, nērti ejama. Ezera skaistākie krasti tomēr ap viņa DA un DR galu.

BRAUCIENS LAIVĀ PA BURTNIEKU EZERU UN SALACU

Un kamēr Latvija vien dzīvos,
tu cilšu ciltīm būsi svēts.
Pats pļavu, mežu lokā jozies,
un druvās šalkodams — tu svēts.

K. Eliass.

Teikās un dziesmās slavinātais Burtnieks līdz ar Zilo kalnu ir tautā plaši pazīstamas vietas. Ezera gultni izdobil ledus laikmetā (dīluvijā) no Fennoskandijas šurp pāri slīdošais šļūdonis sava ceļa virzienā no ZR uz DA. Starp Latvijas ezeriem tas ieņem 5. vietu (12 km gaŗš, 6 km plats, platība 40 kv. km). Ezers visumā pasekls, vislielākais dziļums 8—10 m. Viņa dibens viscaur ciets, no sarkanbrūnas smilts. Odens bagāts ar stādu (aļģu) un dzīvnieku (infūzoriņu) planktonu, noderīgu barību zivīm. No pedejām

plaši pazīstami slavenie plauži (brekši). No putniem ievērojami lielie zivju ērgļi, vasarā tumšāki, ziemu baltāki, un starp pilēm vairākas sugas gauru, bez tam kaijas, klī'as (kuiļi), garņi, dumpji, pavasaņos un rudenos, pa ceļošanas laiku, arī gulbji un meža zosis. Flōra parastā — niedras, stiebri, glives, ūdens spīlvas, ezerrozes, gulbenes, kā retāki stādi baltziedainā ūdens gundega, un starp Koksalu un krastu dūņās augošā avotu pretdrudze (*Fontinalis antipyrctica*) un peldošā zaru sūna (*Hypnum fluitans*). Ezerā tikai 2 salas: Košķeles krastmalā Koksala un R no Rūjas ietekas Enksaara (igauņu vārds — piļu sala). Ezerā ietek Rūja, Seda un Briede, bet savus liekos ūdeņus tas aizvada uz jūru pa Salacu. Ezerā vairāki sēkļi, lielākais no tiem pret Pučurgas krastu, „Kūkurs“, citi viņa Z daļā, pret Sedas un Rūjas ietekām un starp abām salām. Ievērojams gandrīz pašā ezera vidū atrodošais liela apjoma „R o b e ž a k m e n s“. Savu ūdens apklāto milzu galvu ar iekaltām robežu virzienu svitrām, kā kupica starp Burtnieku, Matišu un Mazsalacas draudzēm, tas paceļ virs līmeņa tikai retās, sausās vasarās. Ezermalniekiem un zvejniekiem šī vieta labi zināma. Ezeram daudzas dīvainības, it kā „burvīgas“ ipatnības. Pie tādām pieskaitāma viņa rīcošā, baurojošā plaisāšana ziemā, viņa skanošā dūnēšana zem ledus atkusnī, melodiskā šalkoņa vasaras naktīs, ceļotāju maldināšana u. t. l.

Burtnieku ezeru vēstures pirmdokumentos sauc par „Astijervu“. Senatnē ezera A un D pusē mita Tālavas un Idumejas latvieši, Z igauņi, bet R, līdz pat

juņai, libji. Vārds „jārv“ igauniski nozīmē „ezers“, bet vārda „Asti“ nozīme nav vēl droši noteikta. Tas nozīmējot it kā „igaunu“ (eesti), bet pēc cita iztulkojuma „trauka“ jēdzienu (asti — trauks). Tā tad vai nu „Igaunu ezers“ vai „Trauka ezers“. Nosaukums „Burtnieks“ pirmo reiz sastopams kādā dokumentā no 1366. g., kuņā bruņnieku pils tiek saukta gan „castrum Astijerve“, gan „castrum Burtenik“. Dažos turpmākos dokumentos ezeru dēvē par „Bur“ see, t. i. „Burvju“ ezeru, vai nu viņa paša „burvigo“ īpašību dēļ, vai pēc viņa apkārtnes iedzīvotāju nodarbošanās ar „burvībām“. „Burtnieks“ ir senlatvju gudrais, burtu un rakstu pazinējs.

Tautas mutē daudz teiku par Burtnieku ezerā izcelšanos, viņa laišanos pa gaisu, vietas izraudzišanu un nolaišanos, par nogrimušo baznīcu, par nogrimušo „Gaismas pili“ un tās augšā celšanos u. c.

Burtnieku ezers senos laikos neesot vis atradies tagadējā gultnē, bet lielā „Tīreļpurvā“, Sedas upes augšgalā, starp Eveles un Ērģemes draudzēm. Ezers no turienes, sadusmojies par to, ka kāda sieviete tanī mazgājusi netīru bērna veļu, uzcēlies gaisā un aizlaidies uz upes lejas galu. Ļaudis gan tikuši iepriekš brīdināti, bet nepaspējuši vairs glābties. Ūdens apklājis viņus pašus, viņu ganāmos pulkus, viņu mājas un laukus, līdz ar baznīcu. Pēc ezera nolaišanās starp iedzīvotājiem izplatījies ziņa, ka ezers palikšot savā jaunā gultnē tikai tad, ja 7 dienu laikā kāds to nosaukšot viņa īstā vārdā. Tā kā ezers bijis skaists un visiem patīcis, tie viņu vēlējušies paturēt. Neraugoties uz visām iztaujām, vārdu uzminēt neizdevies. Te beidzamā dienā, pašā pēdējā acumirkli, kāda maza igauņu gūstekne, ganu meitene, izsaukusies: viņa vārds „Astijervs“. Tā nu ezeram bijis jāpaliek uz visiem laikiem

savā jaunā vietā. Bet tā kā vārda uzminēšana notikusi pašā beidzamā brīdī, kad ezers jau taisījies uz pacelšanos, tad viņš naktīs arī turpmāk paturējis jau iesākušos šalkoņu un rūkšanu.

Pēc citas teikas tur, kur ezers vispirms atradies, t. i. Sedas augšgalā, Tīrelī, senos laikos dzīvojušas divas ūdensmeitas, nāras. Tās sanākušas naidā. Ķildā iejaucies vecs burvis, kas vienu nāru spēcīgi sapliķējis. Šī iztrūkusies un sadusmojusies, pacēlusies savā gaišā sudrabplīvurī gaišā un saukusi zivīm bagāto ezeru sev līdz. Tas arī paklausījis, pacēlies līdzī mākoņos un nolaidies tad kopā ar nāru tagadējā gultnē, aplājojot ielejā atrodošos pilsētu un ļaudis. Izglābušies iedzīvotāji ezeru nosaukuši par „Burezeru“, t. i. burvja jeb burvīgo ezeru. Nāra vēl tagad skaistās un sērās skaņās ilgojoties pēc savas senās dzimtenes. Tikai reti izredzētie esot tie laimīgie, kas dabūjot dzirdēt šīs dziesmu skaņas un skatīt nogrimušo pilsētu un zelta krustu ezera vidū. — Uzkrītoši, ka minētais „Tīreļpurvs“ patiesi ļoti atgādina senu ezeru. Tam vietām kāpām līdzīgi smilšaini krasti, tāpat tam ciets, smilšains pamats. Tagad slapjais zāļu purvs, padzīfinot un regulējot Sedas gultni, pārvērties lielā auglīgu pļavu laukumā. Var gan būt, ka „Tīreļezera“ ūdenskrājumi pa Sedu noskrēja lejup uz dziļāku nometnes vietu, kur tagad Burtnieks. Uzkrītoša parādība arī tā, ka vēl pavasaros Burtnieku baznīcas un muižas krastu apgabalā ar ledu tiek iznesti veci ķieģeļu gabali, kā arī reizēm tiklos izvilktas līdzīgas drumstalas. 1796. g. baznīcas chronikā mācītājs J. H. Guleke piezīmē, ka vārds „asty“ lietuvju valodā nozīmējot „pilsētu“. Tā tad pēc šī iztulkojuma senais ezera nosaukums „Astyjerv“ apzīmētu tik daudz kā „Dilsētas ezers“.

Ķoņu pagastā, Rūjas apgabalā, uzglabājusies sekoša teika: Vecos laikos, kad ezeri apkārt staigājuši, arī uz Ķoņu kalna viens gribējis nolaisties, — tagadējais Burtnieku ezers, kuŗu nesīs milzīgs melns bullis, kas soļojis, ka visa zeme dimdējusi. Uz minētā kalna vēl šobrīd redzamas vairākas bedres, kuŗas sauc par „ezera kājām“. Nākdams ezers šņācis un krācis. Kad ticis uz Ķoņu kalna, tad gribējis nolaisties. Arī jau zivis sākušas

birt zemē. Diena palikusi tumša kā nakts. Cilvēki vaimanājuši un kliegusi, ka nāve klāt. Neviens nezinājis, kā ezeru saukt vārdā un lūgties, lai ietu citur. Tad kāds mazs zīdāms bērns iebrečies: „Astijervs“! Ezers tūlīņ pacēlies gaisā un sācis laisties uz dienvidiem, meklēt jaunu gultni. Tam iepatikusies tagadējā Burtnieku ezera skaistā ieleja. Bijusi svētdiena. Baznīca bijusi pilna ļaužu. Ezers nolaizdamies aplājis ir baznīcu ar ļaudīm, ir ciemus un laukus. Vēl tagad skaistā rāmā laikā, saulei gaiši spīdot, ezera dibenā esot redzama baznīca. Viņas durvju priekšā stāvoņ kariete ar četriem melniem zirgiem un kučierī uz bukas, kas gaidot iznākam mācītāju. Bet tas kā sācis sprediķot, tā sprediķo, un nevarot beigt un pateikt „āmen“. Bet reiz tomēr tas notikšot. Tad ezers atkal paceļoties gaisā un došoties tālāk. Baznīcēni, kuņiem dievkalpošanas laiks neizliekoties garš, nākšot no baznīcas ārā un došoties priecīgi mājās.

Cits nostāsts vēsta, ka ezeram jaunu gultni rakusi cūka, 7 gadus no vietas. Še nolaidies ezers ilgi krācis un šņācis. Te sestdienas vakarā, kādai sievietei bērnu nesot uz pirti, mazais iesaucies: „Ko tas Āsters bauro?“ — „Bērniņ, tas nav Āsters, tas ir Burtnieks,“ atbildējusi māte. Un re! Ezers vairs nerūcis. Viņa vārds bij uzminēts.

Burtnieku apgabalā pazīstama šāda teika: Priekš daudz, daudz simtiem gadiem tanī vietā, kur tagad Burtnieku ezers, atradās vecās latviešu sētas, tīrumi un pļavas. Ganiņš trallināja, jaunekļi ara un ecēja, sirmgalvji priecājās par savām druvām. Visu sirdis bij laimes pilnas, neviens nedomāja, ka pār jauko ieleju varētu nākt ūdensplūdi. Tie arī nenāca slepeni, bet kāda gaudoša balss sauca: „Bēdziet ātri, bērni, gani, vīri, veci, jauni — Āsters nāk!“ Ļaudis paklausīja un steidzīgi ar mantām un ganāmiem pulkiem bēga uz apkārtējiem pakalniem. Tikai divi samīlējušies jaunie nedzirdēja šī brīdinājuma. Kā kāds milzis gāzās viss ūdens vairums zemē un apsedza abus pasauli aizmirsušos. Pēc lielas rūkšanas iestājās klusums, 6 dienas. Visu šo laiku izglābušies aizbēgušie nesa dievliem upurus. Bet 7. dienā ūdeņi sāka krākt un gaudot, un ļaudis no jauna iztrūkās. Tad kādam ienāca prātā, ka taču

ezeram vārds jādod. Tie arī atcerējās saucēju balsi — „Āsters nāki” un nosauca ezeru par „Asteru”. Kā uz mājienu tas tūlīt tapa mierīgs. Teikas beigu daļu papildina arī tā, ka kāds no senākiem mācītājiem(mācītājs Parrots), sasējis 3 vai pat 3×3 krustus, tos iespraudis ezerā un ūdeni nosvētījis. No tā laika tas aprimis krākt.

Ipatnēja teika sekojošā: Kāds līgavainis atstājis savu līgavu un gribējis pašreiz laulāties Burtnieku baznīcā ar citu. Tanī pat laikā atstātā līgava raudādama mazgājusi Zilā kalna svētā avotā bērna autiņus. Te piepēži avots pacēlies gaisā, devies uz ziemeļiem un nolaidies uz minēto baznīcu. Tanī pat brīdī pacēlies lielais Tīreļa ezers gaisā, aplājis avotu, baznīcu un līdz ar to neuzticīgo līgavaini. Skaidrākā laikā varot ieraudzīt baznīcu ezera dibenā. Pēc šīs teikas Burtnieku ezera ūdenskrājums sarodas ne tikai no Tīreļa un Sedas, bet arī no Zilā kalna ūdeņiem, no Briedes un viņas avotiem.

Noīrejot Burtnieku muižā motorlaivu, jauks brauciens pa plašo ezeru. Var braukt tūlīt pāri uz Salacas izteku, vai arī gar austruma krastu, gar kapšētas klinti uz baznīcu līdz Sedes un Rūjas ietekām. Sevišķi skaists ozolu un dažādu citu lapu koku mežs ap Sedas grīvu, it kā dievu svētnīca Rāmavā. Pēc upes izbagarēšanas pie zema ūdens līmeņa tagad iebraukšana Sedā apgrūtināta.

Braucot gar Rūjas ieteku, var apstāties un apmeklēt turpat labā krastā atrodošo Zvejnieku māju. Še ievērojama aizvēsturiska vieta. Pēc atradumiem spriežot, še bijusi jau vēlā akmenslaikmetā cilvēku nometne, līdzīgi kā pie slavenā Riņņu kalna. Nekur Latvijā nav atrasts tik daudz krama senlietu un krama ieroču kā še. Pieņem, ka te bijusi pat krama ieroču darbnīca.

ZR galā ezers lenām sašaurinās, pārejot Salacas iztekā. No ezera puses kreisā krastā, Vecates muižas daļā, atrodas arhaioloģiski ievērojamais **Riņņu kalns**. Riņņu kalniņš (saukts pēc tuvējām mājām) ir Latvijas visvecākā apdzīvotā vieta. Pēc izrakumiem spriežot, tas bijis apdzīvots jau ap 3000 g. priekš Kr., akmens laikmeta vēlākā (neolitiskā) periodā. Īstenībā kalniņš ir tikai mazs, prieditēm apaudzis pauguriņš, 2—3 m augsts, 35 m garš, 25 m plats, metrus 10 attālu no krasta. Kalniņa sastāvs nav dabisks, no grants vai māla, bet tas izcēlies vienīgi no samestām ēdienu atliekām, īpaši no gliemeņu vākiem, kuņu drumstalu še milzums, kā arī no zivju asakām un dzīvnieku kauliem. Ap to pašu vecumu līdzīgas ēdienu atlikumu kaudzes sastopamas Dānijā, pazīstamas ar nosaukumu „kjökenmöddinger“ (ķēķa atkritumi). Gliemenes (*Unio tumidus*), kuņu sugas Burtnieku ezerā un Salacā tagad vairs nav, toreizējie iedzīvotāji lietojuši uzturam. Riņņu kalna izrakumos starp daudziem neapstrādātiem dzīvnieku kauliem atrasts liels vairums apstrādātu kaulu, raga un akmens (krama) priekšmetu, kā: harpūnas, buļļu gali, durkļi, ileni, adatas, kasikļi, makšķeņu āķi, velces, grebļi, naži, iedobts dzirnakmens ar apaļiem beržamiem u. c. darba, medību un kaŗa ieroči; no rotas lietām caururbti zvēru zobi, tādi pat akmentiņi un dzintara gabaliņi krēllēm un jostām, kā arī daudzums māla trauku lausku, izrotātu bedrītēm un rievīņām.

Apkārtējie iedzīvotāji kalniņu sauc par „Kaulu kalniņu“. Kā sena kulturas vieta tas turēts svēts.

Dziļāk rokot atrastas 2 kārtas apbedīto: apakšējā, visdziļākā, nesajauktā zemes kārtā atrakti 4 kapi no tā paša vēlā akmens laikmeta, kā minētie priekšmeti, bet tiem virspusē, seklāk, jau irdinātā zemē, izrakti ap 100 liķu no 15. un 16. g. simteņiem, ar poļu un zviedru naudas piedevām un tā laika rotas lietām.

Atstājot Riņņu kalnu, turpinām ceļu tālāk pa Salacu uz leju, pa straumei. Brauciens pa upes līkumlokumiem līdz Mazsalacas pišētiņai 12 km. Upes izteka sašaurinās no 150—100—50 m līdz Vecates tiltam. No šejienes sākot tā ieņem savu tagadējo gultni 30—40 m platumā. Senlaikos Salaca bijusi daudz plātāka. Visgaŗām pa abām pusēm redzami labā attālumā nolaidenie, bet vēlāk pat stāvie senkrasti. Tā kā gaisa līnija no Burtnieku ezera līdz jūŗai 50 km, bet viss upes gaŗums 80 km, tad redzam, ka viņas gaita stipri likumaina. Tāpat viņas straume ātra, jo krit savā ceļā no 40,65 m virs jūŗas līmeņa līdz 0 m jūŗmalā, ik pa 0,5 m uz 1 km. Lai pazeminātu Burtnieku ezera līmeni par apm. 1 m un nosusinātu zemās pļavas viņa apkārtne, un meŗus, valdība 1928. un 29. g. vasarās padziļināja Salacas gultni sākot no iztekas 9 km tālumā, līdz Ores un Ridēnu mājām. Šini gabalā upe tagad līdzinās kanālim, kuŗa malās uzmetti izbagarēto akmeņu un māla vaļņi.

Pirmajos 5 km pabraucam gar Mikola, Kliņģeru un Melnmuguras mājām. Ap km tālāk, pa labi, Alkšņu ciemats. Še dziesminieka un atmodas laikmeta rakstnieka Kaspara Daugūļa dzīves vieta. Alkšņos dzimis arī jaunībā mirušais apdāvinātais gleznotājs Ādams

Alksnis. Nakamā seta pa labi Pekšeni, bet tālak, arī pa labi, skaistā dārza piekrastē, Ores ģimenes māja, stalts ķieģeļu nams ar plašu zāli, 1860.—80.-os gados Mazsalacas sabiedriskās dzīves centrs. Še notika teātra izrādes, koncerti un priekšlasījumi, piedaloties vai visiem mūzikālās Ores ģimenes locekļiem. Šinī mājā dzimis un dzīvojis komponists un ērģeļu virtuozs Ādams Ore, tāpat komponists Harijs Ore ir šis dzimtas atvase. Nākamās setas krastu dārzos pa kreisi Skaidas, pa labi Promulti. Nedaudz tālāk, lejup pa kreisi, plaši pazīstamā Mazsalacas draudzes skola, skaists 2 stāvu ķieģeļu nams.

Pēdējais gabals līdz pilsētai slīd gar skaistiem krastiem un ličiem, gar Kulpja, Lapja un Šķestera mājām, garām baznīcai un kapsētai, līdz Valmieras-Mazsalacas ceļa tiltam. Sākot no Lapja māju liča laiviniekam līdz pat piestātnei jābūt ļoti uzmanīgam, jo upes dibens piesēts daudziem zemūdens akmeņiem.

Salacu skaisti apdzied starp daudz citiem viņas krastmalas dēls **Krogzemju Mikus — Auseklis** dzejā „Pie Salacas“.

Salaciņa, svētmeitiņa, ko tur vedi vez'miņā?
Klusi riņķo ritenīši, lēni tekā kumeliņi.

Ja tu vedi smago zeltu, mēnesspodro sudrabiņu,
Veltī tavas krastmalītes bagātāmi balviņām.

Ne zeltiņis, ne sudrabis nava manis vadājums,
Senie darbi, sirmā slava iraid manis lolojums.

M A Z S A L A C A

VISPĀRĪGS APSKATS

Mazsalaca pieder Ziemeļlatvijas viskrāšņākiem apvidiem. Ekskursanti un tūristi jau sen atraduši Mazsalacu par vienu no pievilcīgākām vietām Latvijā. Dabas draugs šē atrod skaistus skatus un gūst sajūsmu un prieku par krāšņām dabas ainavām, jaunatnei atveŗas bagātīgi illūstrēta grāmata no dzimtenes ģeografijas, vēstures un dabas zinību nozārēm, zinātnieku un dzimtenes pētnieku pievelk senās aizvēsturiskās vietas, no virssegas atbrīvojušies zemes apakšieži, bagātā flōra un fauna, vietējās dzīves īpatnības, bet nogurušais pilsētnieks smēļ jaunus spēkus svaigā, dzidrā lauku gaisā. Te teiksmainais Burtnieks ar savu Gaismas pili, te svētmeita Salaca ar saviem klinšu krastiem, te mūsu dzimtenes visvecākā apdzīvotā vieta — Riņņu kalna nometne, te dziļā, drūmā Velnala, te stāvais, brīnišķi atbalsīgais Skaņais kalns, te veci sirmi dievozoli (Tuteŗa un Ceipja), te seni lībju pilskalni, senu ciņu lauki u. d. c. izcītas vietas.

Mazsalacas draudze pēc sava apjoma ir viena no vislielākām draudzēm Latvijā, bet par „Maz-Salacu“ viņu sauc tāpēc, ka vārda deŗēja — Salacas upe — šē savā sākumā mazāka, nekā beigās, kur tā Salacgrīvā ietek jūrā. Vārds „Salaca“ ir mantojums no

še agrāk dzīvojošiem lībjiem, kuŗi pirms sakušanas ar latviešiem apdzīvoja šo apgabalu līdz pat Burtņieku ezeram (Astijervam). Chronists Indriķis Salacu sauc par „Saletsu“. No šī lībju senvārda izveidojies ne tikai mūsu latviskais vārds „Salaca“, bet arī vāciskais upes nosaukums „Salis“. Visi citi tulkojumi, it kā vārds „Salaca“ būtu saliktenis no vārdiem „sāls“ un „acs“, „sāls“ un „lace“, vai „sala un „acs“, nav nopietni ņemami. Vispāri Mazsalacā, bet jo vairāk vēl uz jūras pusi, vēl tagad sastopami daudzi lībju vārdi gan vietu, ezeru un upju, gan uzvārdu, gan darba rīku, dzīvnieku u. c. nosaukumos, kā: Nurmiks, Nuķis, Lauris, Ore, Reikuls, Ķirums, Ķirele, Īģe, airis, kunna (varde) u. d. c. Mazsalacas draudzes vācu nosaukums „Salisburg“ („Salacas pils“), vedams sakarā ar vietas un apvidus nosaukumu pēc senās lībju pils, kas atradies uz vēl tagad labi redzamā pilskalna Salacas kreisā krastā, līdzās Skulberģu muižai, tieši pretim Valtenbergu pilij.

Draudzē ietilpst: Mazsalacas pilseta, Mazsalacas pagasts, Skaņkalnes pagasts ar Jaunates novadu, Seļu pagasts ar Košķeles un Pantenes novadiem, daļa Idus pagasta, daļa Braslavas pagasta un daļa Vecātes pagasta. Visā draudzē kopā ar pilsetu ap 1000 apdzīvotu vietu ar 11.000 iedzīvotājiem.

Tuvākā un tālākā Burtņieku ezera apkārtnē, Burtņieku, Matišu, Mazsalacas un Rūjēnas draudzes pieder pie Latvijas visauglīgākiem apgabaliem, līdzīgi Zemgales lidzenumam, tikai ar to starpību, ka še klimats jau manāmi aukstāks un ziemeļnieciskāks. Visa

ši apgabala aņamais slānis sastāv pa lielākai daļai no smilšaina māla, ar melnzemes virskārtu, kas labi laiž cauri lieko augšūdeni dziļumā, bet sausā laikā ļauj apakšūdenim sūkties uz augšu. Peckaņa gadus galvenā vēriba tiek piegriezta lopkopībai. Saimniecības samērā lielas, 200—300 pūrvieta un lielākas. Lielum lielais māju daudzums ir viensaimniecības. Māju nosaukumi tamdēļ tiek lietoti parasti vienskaitli, kā: Licis, Apse, Vanags, Ore u. t. l., izņemot tos ciematus, kur pa vairākām saimniecībām; šos dēvē daudzskaitli, tā: Alkšņi, Meirēni, Kaktiņi u. c.

Izglītības ziņā Mazsalaca jau no sen laikiem ieņem izcilu stāvokli. Par to jāpateicas labi nostādītām skolām, sevišķi bijušai draudzes skolai, kur pirmo izglītību smēlušī daudzi ievērojami zinātnieki, rakstnieki, mūzikas mākslinieki un gleznotāji. Tāpat Mazsalacā darbojušās daudzas rosīgas biedrības. Mazsalacas vīru koris pirmos vispārējos dziesmu svētkos 1873. g. ieguva I godalgu — sudraba liru.

Burtnieku ezera apkārtnē un Salacas upes krasti ģeoloģiski sniedz daudz interesanta. Ģeoloģiski īpatnēji ir Burtniekam abās pusēs līdzteku ejošie kalnu streķi, līdz pat Valmierai un Gaujai, pazīstami zem nosaukuma „drumliņi“. Šie ir 1—2 km gaīi kalnu vaļņi, 10—15 m augstāki par savu apkārtni. Par drumliņu izcelšanos domā, ka šļūdoņa apakšas lielos izkusuma tukšumos uz augšu uzpsiesta pamatmorēnas sajauktā masa, kas, šļūdonim nokustot, palikusi pacēlusies virs saviem blakus nogulumiem. Burtnieku ezera DA malā, bet sevišķi Salacas abos krastos, vairākās vie-

tās atsedzas vidusdevona sarkanā smilšakmeņa formācijas pamatiezis kā stāvas sarkanas klintis, bagātas ālām (Skaņais kalns, Velna, Engeļu, Upuņa alas u. c.). Devona ieži, diluviālo un aluviālo nogulumu segti, mūsu dzimtenē tikai retās vietās pienāk tuvu zemes virspusei, vispār tie guļ dziļi zem smilšu, mālu, oļu un akmeņu slāņiem.

Etnografiskā ziņā mazsalacieši, lai gan tie ieņem seno lībju apdzīvoto apgabalu un dzīvo tuvā satiksmē ar ziemeļkaimiņiem — igauņiem, ir uzglabājuši savu tiro latvietību gan valodas, apģērba, ierašu, saimniecības, gan mājas un dzīves iekārtas ziņā. Mazsalacā un visā Burtnieku ezera apkārtnē visumā runā tīru un skaidru latviešu rakstu valodas izloksni. Zināms, bez apgabala ipatnībām gluži nepietiek. Viens otrs vārds, kā jau aizrādīts, uzglabājies vēl no seniem lībju laikiem. Pārņakuši arī daži reti vārdi no igauņiem, kā: kunna (varde), poisis (puisis), roida (gruži), jauda (spēks), ore (vaģi) u. c. Kā provinciālisti mināmi vārdi: akrims (akmens), strepes (trepes), brede (bedre), stengas (stangas), ģmurs (āmurs), sviests (sviests), junkurs (slika) u. c. Galotnes „js“ un „jis“ izrunā kā „(j)š“, piem.: mācītā(j)š, skolotā(j)š, slaucītā(j)š, sacijs (sacijis), stāstijs (stāstijis), u. t. l. Vienbalsiena darbības vārdu un to salikteņu nākotnes 1. un 3. personā lieto iso galotņu vietā pagarinātas „išu“ un „is“, kā: es nācišu, viņš nācis (nākšu, nāks), sācišu, sācis, (sākšu, sāks), racišu, racis (rakšu, raks), snidzis (snigs), lijis (lis) u. t. l. Ir arī laba daļa ipatnēju palamu un parunu, kas at-

tiecas uz zināmiem atgadījumiem, zināmām personām vai mājām, kā arī labs krājums tipisku izteicienu. Vecu ļaužu atmiņā vēl uzglabājušās senas tautas gara mantas, un dažā setā vēl tiņos un lādes apsleptas lielās sudraba saktas, dažādās krāsās svītrotās sedzes un vīzuļiem pušķoti vainadziņi.

MAZSALACAS PILSĒTA

Mazsalacas pilsētas valdes tūristu mītne — Rīgas ielā 14. Pilsētas tūristu lietas kārtoto Mazsalacas Pilsētas tūrisma komiteja, pilsētas valde, tālr. 39. Tūristu mītnē 10 gultas; pārnakšņojums 65 snt. (sienā 30 snt.). Piens 5 snt. glāze.

Ie. min. Tūrisma biroja tūristu aģents V. Tiliņš, Pērnavas ielā 8 (pa darba laiku pasta kantori). Laipni sniedz informāciju tūristiem par Mazsalacas apkaimi.

Viesnīcas. „Rīgas viesnīca“ (senais Rāmja krogs), pie tilta, Rīgas ielā 17, tālr. 54, 5 istabas à Ls 2.—; „KomerCViesnīca“ (bij. Baznīcas krogs), pie tirgus laukuma, augšpilsētā, Rīgas ielā 1, tālr. 4, 9 istabas à Ls 2.—.

Autosatiksme ar Valmieru c. Matīšiem (pieskaņota Valmieras rīta vilcienam uz Rīgu). Vasarā arī pēc-pusdienas braucieni uz Valmieru (c. Burtniekiem). Braukšanas maksa Ls 2.50. Piestātnes: Mazsalacā pie KomerCViesnīcas (tālr. Mazsalaca 4), Valmierā pie stacijas (tālr. Valmiera 66). Nobraukšanas laiku skat. attiec. vilcienu sarakstā.

Mazsalaca atrodas gleznainā un skaistā vietā Salacas labā krastā. Pilsētas apakšējā daļa novietojusies uz upes sengultnes, bet augšējā — viņas stāvā senkrastā un tālāk. Brīvais kreisais senkrasts, pretim tiltam, vēl stāvaks. (Skaists skats uz pilsetiņu un apkārtni!). Atskaitot bijušos „Rāmja“ un „Baznīcas“ krogus, pilsetā kā vispirmās mājas celtas 1867. g. tagadējā aptieka, Mazsalacas (senāk Valtenbergu) pagasta nams, Ores, Hincenberga un Lēmaņa tirgotavas, galdnieka Simansona un muižas pārvaldnieka Ramaņa nami. 1904. g. apdzīvotai vietai piešķīra jaunus apbūves gabalus ap Pernavas un Rūjienas ielām. 1918. gadā, vācu okupācijas laikā, miests ieguva savas pārvaldes tiesības. 1920. gadā Latvijas valdība stipri paplašināja viņa robežas, 119 ha lielumā. Latvijas pilsetu skaitā Mazsalaca ierindota 1928. g. Pēc pēdējās, 1935. g., tautas skaitīšanas Mazsalacā 1492 iedzīvotāji; 631 vīrietis, 861 sieviete.

Pilsēta visas plašās apkārtnes materialais un garīgais centrs. Daždažāda veida izrikojumi notiek Saviesīgās biedrības zālē (ap 500 vietu). Pastāv vairākas lielas tirgotavas. No rūpniecības iestādēm visplašākā K. Raiskas kundzes vilnas un linu fabrika, kurā nodarbina ap 100 un vairāk strādnieku. Fabrika apgādā pilsetu ar elektrisko gaismu.

Pilsētas ģerbonis — tilts pār Salacu, virs kuŗa 3 zvaigznes, valsts karoga krāsu laukumā. Pirmais tilts pār upi celts 1868. g. Tas kuŗa laikā sadedzināts. Tagadējo tiltu celusi Latvijas valdība 1930. g. Līdzās tiltam senā „zastavas“ mājiņa.

Pasaules kara laikā Mazsalaca nav cietusi, bet gan komunistu varas laikos, no 1917. g. dec. līdz 1918. g. februārim un no 1919. g. janvāra līdz tā paša gada maijam. No 1918. g. februāra līdz decembra beigām pilsēta bija padota vācu okupācijas varai.

Turistam Mazsalacā jāapskata baznīca, ozolu birzs, varoņu piemineklis un kapsēta.

Tagadējā baznīca sastāv no daļas senās vecās baznīcas un daļas jaunpiebūves. Vecās baznīcas daļa ir atlikušais altāra gals no 14. g. s. katoļu laikā celtās **Sv. Annas baznīcas**. Tas sastāv no 1,5 m bieza akmeņa mūra. Jaunās baznīcas gals celts no ķieģeļiem, sānu piebūvēm, ar smailu 58,6 m augstu torni, gotu stilā. Piebūve izdarīta 1890. g. Jaunā altāra glezna rāda Kristu uz Ģenecaretas ezera, sniedzot grimstošam Pēterim roku. (Pēc vācu gleznotāja R. Richtera gleznas „Kristus un Pēteris“ gleznojusi Porte).

Vecā altāra glezna līdz ar seno altāri novietota pie sienas, altāra labajā pusē. Tā ievērojams mākslas darbs ar sevišķi tipiskiem Kristus un mācekļu attēliem ap „Pēdējo vakariņu“ galdu. Mākslinieks nezināms. Šis altāris pārņemts Pieminekļu valdes aizsardzībā. Altāra telpā misiņa kroņa lukturis, kuŗu pircis par 30 dālderiem un baznīcai 1741. g. dāvājis Dauguļu māju saimnieks Mārcis. Baznīcai skaistas jaunas ērģeles 2 manuāliem, 21 skanošu reģistri, daudz kombinācijām (būvētas 1912. g. Virtembergā). Draudzē darbojušies sākot ar 1570. g. 20. ev. lutertic. mācītāji, pēdējie 3 no tiem latvieši: Edg. Hasmanis,

Valt. Blumentāls un tagad garīgu rakstu sacerētājs un svētrunātājs Alfr. Skrodelis.

Baznīcas ZR pusē zaļi kuplo jauno ozolu bērzs. Te katrs kociņš stādīts no mīļām rokām kāda tuva piederīgā Latvijas atbrīvošanas cīņās kritušā varoņa piemiņai. Bērzs vidū betonā paceļas varoņu pieminekļi (architekta prof. P. Kundziņa mets), ar uz augšu ceļošos plašumā un brīvē izplētošos stāvu. Piemineklis iesvētīts 1927. gadā.

Atstājot baznīcu un varoņu bērzi, turpinām ceļu gar 1804. gadā celto mācītāju muižas namu, pa Salacas krastu, uz priedēm un kupliem lapu kokiem apaugušo Mazsalacas kapsētu. Tā gan atrašanās, gan izkopšanas ziņā viena no skaistākām dzimtenes kapu vietām (iesv. 1773. gadā). Lai gan Mazsalacas draudze pieder pie lielākām Latvijā, kapsēta tai tikai viena, tāpēc viņa tik liela un plaša. Patlaban to vēl palielina uz Salacas pusi, pārveidojot senkrastu 3 plašās terasēs, ar ko šī daļa iegūs ipatnēji krāšņu izskatu. Vecā kapsētā starp daudz citiem atdusas dzejnieks Kaspars Daugulis, dr. skol. un dziesmu draugs P. Hincenbergs, komponists Ādams Ore u. c. Kapsētas jaunā daļā uzcelts 1929. g. vasarā piemiņas uzkalniņš ar plāksni pirmam draudzes latviešu tautības mācītājam Edg. Hasmanim (no 1915.—1919.), kuŗu nošāva lielinieki Rīgas centrālcietumā 1919. g. pavasarī. Ārpus lieliem kapiem uz Salacas pusi dažas bij. vācu muižnieku kapenes, tagad nekoptas un sabrukušas. Nedaudz tālāk, Salacas līcī, 1936. g. pavasarī Mazsalacas aiz-

sargu celts kapu kalniņš, kuŗā guldīti 1919. g. cīņās pret lieliniekiem krituši igauņu kareivji.

Iepretim kapsētas ZR robežai, pretejā Aurupites krastā, zem aptiekas dārza, 1905. g. brīvības cīņtāju-revolūcionāru moku vieta, ķur soda ekspedīcija nošāva vairākus brīvības kustības dalībniekus.

MAZSALACA - VELNA PAGRABS - SKAŅAIS KALNS

Mazsalacās galvenās tūristu pievilkšanas vietas — Salacas romantiskie klinšainie krasti, Velna ala, Skaņais kalns, sasniedzami un apskatāmi pa 3 ceļiem, pa braucamo, pa kāju taku, pa upi laivā. No pilsētas līdz Velnai 4 km, līdz Skaņam kalnam 5 km. No tilta jābrauc pa kreisi augšā pa Pasta ielu, bet nō Komerccviesnīcas pāri tirgus laukumam pa Baznīcas ielu līdz 5 ceļu sastapšanās punktam pie kioska. Tad, iegriežoties enainā, vecu liepu, kļavu un ozolu 1 km gaŗā alejā, drīz sasniedzam **Valtenbergu muižu**. No turlenes, gar pils laukumu un ģimnazijas internātu, pa kreisi nobraucam lejā muižas parka turpinājumā un dodamies tālāk uz sila pusi. Tā sākumā ceļa rādītājs ar uzrakstu „Uz Skaņo kalnu“ braucēju novada pa labi. Apmēram pēc 0,5 km pa kreisi ved ertas kāpnes lejup uz kājceļiem un Salacas krastu. Tās „Sapņu trepes“. Tad pēc 1 km brauciena, no priežu uzkalniņa, pa kājceļu drīz vien var atrast „Velnalu“, bet braucamo ceļu turpinot, pēc 1 km, nōnākam pie slavenā „Skaņā kalna“.

Visas augstāk minētās vietas apskatīsim tuvāk ejot pa nesalīdzināmi krāšņāko kājnieku ceļu, pa upes krastu. Netāļ no Salacas tilta uz augšu, tūlī aiz koppienotavas ēkas, pagriežamies pa kreisi un, pārējot tiltiņu pār grāvu, paceļamies uz skaistas tekas, kurai piešķirts „filozofu“ ceļa nosaukums. No šejienes visgaļām gar stāvo un noaugušo krauju jauks skats lejā uz upi un pāri pār to uz Skaņkalnes laukiem, pareizticīgo baznīcu, Skulbergu virsmežniecību un zilā dūmakā tītiem mežiem. Izbeidzoties „filozofu ceļam“ un pagriežoties pa labi, nonākam Valtenbergu pils laukumā, kur pienāk arī plašais gatves ceļš. Še tūristam jāapstājas. Viņa priekšā liela, stalta, 3 stāvu ēka. Tā senāk slavenā **Valtenbergu pils**.

Atsevišķas muižas ar nosaukumu „Mazsalaca“ nav, tas kopnosaukums visai draudzei. Galvenā Mazsalacas muiža ar vislielāko zemes platību, kurā atrodas arī baznīca, kapsēta un Mazsalacas pilsēta, ir **Valtenbergu muiža**. Vecas ordeņa vai bīskapa pils šē nav. Tagadējā muiža nodibināta tikai 16. g. s. sākumā. Ordeņmestrs Valters Pletenbergs (1498.—1535.) apbalvoja 1528. g. bruņnieku Vinci Stēne ar zemes gabalu un vairākām zemnieku mājām ap tagadējo muižas apvidu. Vēlāk šis ipašums piederēja bruņniekam Rētgeram Harenam, tomēr ne ilgi, jo jau 1547. g. ordeņmestrs Brigenejs to atdeva savam pils fogtam Balcerim Falkenbergam. No šī ipašnieka tad arī cēlies muižas un arī agrākais pagasta nosaukums „Valtenberga“. Zviedru karalis Gustavs Ādolfs 1621. g. apstiprināja kapitānam Konrādam un karodzniekam

Melchioram Falkenbergiem viņu īpašumu tiesības uz muižu. 1674. g. Gabriels Falkenbergs Valtenbergu pārdod kādam Bartolomejam Šaumam. 1680. g. muižu par 3000 dālderiem nopērk feldmaršals Christers Horns. Horns piepērk par 1800 dālderiem vēl Ibdeni un laikam arī Blankenfeldi. Bet redukcijas laikā (1681. un turpm. gados) muižas viņa īpašniekam tiek atņemtas un pievienotas zviedru kroņa zemēm. 1724. g. Peteris Lielais muižu atdod Felkerzamu dzimtai. Majors Fitinghofs, apprecot G. Felkerzama meitu, kurai šo muižu dod purā, top par tās jauno īpašnieku.

Muižu un alus brūzi līdz ar lieliem pagriabiem nodedzināja 1905. g. 28. decembrī, kā atmaksu par to, ka muižnieku vadītā soda ekspedīcija bija nodedzinājusi vietējo 1905. g. brīvības cīņu dalībnieku mājas un īpašumus un vairākus revolūcionārus nošāvusi. 1922. g. valdība izdegušo pili līdz ar dārziem, plašo parku un 12 ha zemes piešķir Mazsalacas skolu biedrībai ģimnazijas vajadzībām. 1928. gadā pili pārņem savā īpašumā Izglītības ministrija. Ģimnazija līdz ar pilsētas 6-kl. pamatskolu pāriet jaunās telpās 1932. gadā. Pils blakus namā atrodas audzēkņu internāts. Lejpus pils līdz Salacai izplešas liels, ēnains vecu koku parks, laukumiem un ceļiem. Pretim pilij un parkam otrā pusē upei Skulberģu virsmežniecība. Tur Salacai un viņas mazai pietekai Dambja upītei stāvi sarkanā klinšakmeņa krasti un alu bagātas klinčis, tur senais lībju pilskalns ar „Upuṣalu“. (Sk. 94. lpp.).

No Valtenbergu muižas līdz „Velnai“ 3 km, bet līdz Skaņam kalnam 4 km. Ceļš nogriežas no pils un internāta nama pa kreisi uz leju. Pēc mazliet vairāk kā 1 km ceļojuma pa pils parka ārļaukumu, nonākam meža parkā pie ceļu sazarošanās pa labi un kreisi. Pa labi jau minetais braucamais ceļš, pa kreisi — kājceļš. Pa blakus taciņu var sasniegt Salacu, kur otrā pusē redzam sarkanā smilšakmeņa klinti 1 lielaku un 1 mazāku alas. Lielākā „Eņģeļu ala“, kā pretstats tālāk atrodošamies „Velnai“. Blakus „Eņģeļu alas“ klintij „Dzelves kalna“ laukums. Tam pa labi Langūpītes ieteka, kuŗai tāpat stāvas pamatieža kraujas. Ejot tālāk pa kājceļu mežā, pa labi ieraugām vairākas uz augšu vedošas kāpnes — tās vienuļa ceļinieka vai milas pāŗa „Sapņu trepes“, kļusai nogrimšanai meža burvīgumā. Turpinot gaitu gar upmalu, sasniedzam pļaviņu ar ozolu birzīti. Aiz tās, pāŗejot valnim, atrodamies jau „Velnas“ priekštelpā, plašā, padziļā bedrē. Mūsu priekšā neliela klints siena, ar daudzu apmeklētāju ieskrāpētiem vārdiem. Netrukst arī velna galva ar radziņiem. Apakšā šaura ap 5 m gaŗa eja, pa kuŗu jālien saliecoties, līdz nonākam stipri aukstā, tumšā un lielā apakšzemes telpā. Šī ir „Velna ala“ vai „Velna pagrabs“. Lai pārredzētu šo brīnišķo templi, nepieciešama elektriska kabatas laterna vai tml. (Nedrīkst ņemt degvielu, kas sacel dūmus un apkvēpina alas sienas un griestus!) Pagraba smilšainais klons ap 50 kv. metru plašs, virs tā paceļas augsta kupolveidīga velve, tumšsarkanām smilšakmeņa sienām. Pagraba dibenā, uz upes

pusi, mazs iedobums un it kā klints plaisa. Šo vietu un izteku otrā pusē sauc par „Velna skābuma ķerņi“, kas tam bēgot apgāzusies.

Izveidojies šis apakšzemes pagrabs gan bus tā, ka senāks avots minētā stūņa iedobuma vietā pa ilgu laiku bus atmiešķējis un aizskalojis mīkstāko, irdeņāko smilšakmeņa slāni zem cietā augšējā vāka, un pēc tam arī pats izsicis.

Apkārtnes iedzīvotāji zina stāstīt daudz teiku par alu kā velna dzīvokli, par viņa nodomu taisīt tiltu pār upi, kā arī par viņa aizdzīšanu no šī viņa mitekļa.

1. Arī velns ar savu dēlu gribējuši ņemt dalību pie Burtņieku ezera un Salacas radišanas, bet abi aizdzīti. Vecais velns lielās bailēs skrējis labu gabalu lejup gar Salacas malu, bet dēlu aizmirsis otrpus upes. Velns brēcis, bļāvis un nezinājis ko darīt. Peldēt arī nepratis. Te viņam iešāvis labs padoms prātā, — aizdambēt ar akmeņiem Salacu. Bet pirms darba sākšanas vajadzējis pašam mājokļa. Tas izkašājis klints-kalnā šauru alu un aiz tās lielu tukšumu, kur palicis dzīvoft. Tā radies „Velna pagrabs“. Pēc tam ķēries pie darba, bet, zināms, tikai naktīs. Noskrējis līdz Kravaņu mājas fūrumam, salasījis priekšautā labu tiesu akmeņu un devies atpakaļ uz Salacu, kur tos izbēris upē līdzās savam dzīvoklim. Tāpat darījis otru un trešu nakti, bet dambja celšana negājusi uz priekšu. Velns sadusmojies, sameklējis lielu segu un gribējis vienā nesienā aizbērt upi. Salasījis pulku akmeņu velns devies mājup, bet sega pārplīsusi, un akmeņi izbiruši kaudzē. Tur tad cēlies „Velna klēpis“, Kukurbaļļas māju tuvumā*. Velns tomēr

* Velna klēpis pie Mazsalacas Kukurbaļļas mājām ir veci agrā dzelzslaiķmeta akmens pauguru kapi. Priekškaņa laikā akmeņu blāķis stāvēja vēl neaizkarts. Pa kaņa un pēckaņa pirmiem gadiem akmeņi novesti jauncelāmo māju pamatiem.

gribējis segu salāpīt. Bet kur nakts laikā ņemt adatu un diegu? Sācis meklēt un pienācis pie Kravaņu māju stajļa. Tur atradis sienmalē ragavu ilksi un virvi. Pēdējo gribējis ievērt šūsnīcas acī, bet nakts tumsas dēļ nesaredzējis. Uzkliedzis gan mēnesim, lai spīd, bet tas nepaklausījis. Te iedziedājies gailis, un velnam steigšus vien bijis jādodas uz savu mitekli. No šī laika tas vairs nemēģinājis celt dambi. Salacā, iepretim Velnas klintij, skaidrās saules dienās un rāmā laikā redzami dibenā daudzi akmeņi, tie esot tie, kurus velns pirmāk iebēris.

2. Senos laikos, kad velns blandījies apkārt un kopēji ar vectēviem sējis un vācis rāceņus, viņš gribējis savu mitekli „Velnalu” savienot ar otru krastu, lai varētu mājot arī „Eņģeļa alā”. Viņš salasījis milzu klēpi akmeņu un stiepis tos uz Salacu. Bet verstes 3 no Velnas to izbiedējusi gaiļa dziesma. Viņš Pērnavas ceļa malā, pie Kukurbaļļas mājām, nosviedis akmeņus un steidzīgi vien devies atpakaļ uz savu pagrabu. Tā tilts palicis neuztaisīts, un velns pāri upei neticis.

3. Kad velns bijis izkašājis sev dzīvokli Salacas malā, kur tagad Velna pagrabs, ļaudis nemaz nedabūjuši no viņa miera. Kas vien gājis pa mežu tuvumā gaŗām viņa mājoklim, to tas visādi izjokojis un maldinājis. Dažreiz arī zilzaļas ugunis spļaudījies un visādi ķēmojies. Pat 9 mācītāji velti mēģinājuši viņu aizdzīt. Te par laimi gadījies turpat gudrs vīrs, kas devis padomu skaitīt tēvreizi otrādi, tad nelabo aizdzīšot. Viens no mācītājiem to pratis, un velns tūlīp no alas izlidis, tikai lūdzis, lai atvēlot tiltu pār Salacu pārtaisīt, tad aiziešot. Atvēlējuši arī. Bet velns bijis nodomājis otrā pusē citā alā ievietoties. Krēslai metoties, tas atstiepis pirmo klēpi akmeņu un tos iebēris upē. Ap pusnakti bijis salasījis jau otru klēpi, bet te Kukurbaļļas gailis iedziedājies. Velns nosviedis klēpi turpat zemē un aizbēdzis. Die Kukurbaļļas mājām „Velna klēpis” vēl šodien redzams, bet Salaca tai vietā, kur iesviests pirmais klēpis, sekla un akmeņaina.

4. Kad apkārtnes ļaudis sūdzējušies, ka „Velna pagrabā” dzīvojošie velni tos visādi baidot un tiem miera nedodot, apkārtējie mācītāji tos daudzreiz velti mēģinājuši aizdzīt. Velni mācītājiem pārmetuši, ka tie paši esot grēcīgi un grēciniekam grēcinieku aizdzīt neesot tiesības. Bet reiz gadījies mācītājs, kas pratis ačgārnī tēvreizi skaiftīt un kam velni nevarējuši arī neko pārnest, jo tas bijis godīgs. Nu tiem bijis viņu mīteklis jāatstāj, un tie ieskrējuši Salacā rūkdami un kaukdami, ka zili dūmi vien nokūpējuši.

Atstājot alu, varam kāpt pa kāpnēm augšā stāvā krastā, taču interesantāk iet atpakaļ pār valni uz leju, uz dzidro avotiņu, „Velna skābuma ķērni”, kas atdodot jaunumu un radot jaunus spēkus.

No avotiņa ved stāvas trepes augšā, ļoti stāvā krastā. Lieliskākais skats atveras no vertikāli stāvā, ap 40 m augstā, klints izciļņa „Velna kanceles”. Turpinot gājieni gar krauju un uznākot uz braucamā ceļa, drīz sasniedzam mūsu otro ceļa mērķi, tāji izslavēto, brīnišķo „Skaņo kalnu”.

Tas paceļas mums pretim otru upes kā stāva siena, 35 m augstumā. Arī tas ir atskalots vidusdevona sarkanā smilšakmeņa pamatiezis. Klints uzkrītošā savādība tā, ka balss, raidīta no šī krasta, atbalsojas, vairākreiz pastiprināta. Jāievēro, ka šī atbalss nav dzirdama pašam runātājam, bet citām personām, kas stāv attālāk krasta malā tur, kur balss iekrišanas leņķis atstarojas līdzīgā leņķī.

Senāk upes ūdens sniedzies līdz pašai klintij un pat augstāk, tagad straume no tās atkāpusies vairākus metrus. Tikai palu laikā ledus gabali un strāva bērž viņas pakāji.

Zaļais laukums pretim Skaņam kalnam noder kā zaļumu svētku vieta Jāņos un citās svētku dienās.

Velna ala un Skaņais kalns pārņemti Pieminekļu valdes aizsardzībā, bet lielais meža parks nodots Mežu departamenta pārziņā. Tūristiem Skulberģu virsmežniecība uzlabojusi braucamo ceļu un tiltus, ierīkojusi kāpnes un aizžogus, izlikusi vajadzīgos ceļa rādītājus un uzrakstus.

Visas šīnī maršrutā minētās vietas tūristam iespējams sasniegt arī pa ūdens ceļu, laivā, sākot no Salacas tilta. Brauciens pa straumi uz leju starp klinšu krastiem ļoti jauks, apstājoties visās pievilcīgākās vietās. Tikai atpakaļ ceļš, airējot 5 km pret spēcīgu straumi, ļoti apgrūtinošs. Cita lieta, ja tūristu ved motorlaiva.

MAZSALACA - LĪBJU PILSKALNI - UPUĀ - UN ENĢEĻU ALAS

Pievilcīgas vietas atrodas arī Salacas kreisā krastā. Še apmeklēšanas vērtas 3 vietas: senais lībju pilskalns pie Skulberģu (Skaņkalnes) virsmežniecības līdz ar Upuālu un Dambjupītes klintim, otrs līdzīgs lībju pilskalns pie Lanģupītes un dziļā Gudzonala, un Enģeļu ala pie Dzelves kalna.

1. Ceļojums uz tuvāko lībju pilskalnu un Upuālu pie Skulberģu virsmežniecības līdz ar Dambjupītes kraujām nav visai tājš, ap 1 km no Mazsalacas. Ejot no tilta pa Salacas kreiso krastu, baudām skaištu skatu, raugoties uz upes labā krasta apaugušo

nogāzi, sākot no Raiskas fabrikas līdz Valtenberģu muižai un tālāk. Ceļam sazarojoties, nogriežamies pa labi, gar pareizticīgo kapsētiņu, līdz virsmežniecībai. Kas nevarētu pats orientēties, tiem labprāt laipnus norādījumus dos virsmežniecības darbinieki. Interesants, no visām pusēm stāviem klinšu krastiem norobežotais seno lībju pilskalns. Pilskalna Salacas pusē, klinšakmenī, dziļš iedobums, te senā lībju svētvieta — Upuņāla. No pilskalna uz dienvidiem visai romantiskās mazās Dambjupites klinšu sienas, arī bagātas alām. Vienā no tām, uz Skulberģu muižas pusi, jau senlaikus ierīkota un arī vēl tagad izmantota pirtiņa. Alām bagātas arī turpat un tālāk uz leju atrodošās Salacas klintis. Zem virsmežniecības nama uz krasta pusi liela plaša ala noder pagrabam.

2. Lai nokļūtu pie otrā lībju pilskalna, jāatgriežas uz lielceļa, kas ved no Mazsalacas uz Viķu muižu un Staiceli. Pa kreisi paliek 1898. g. skaistā stilā celtā pareizticīgo baznīca. Atstatums līdz pilskalnam no Skulberģiem ap 2 km. Pilskalns atrodas starp Vikšēnu mājām un Skaņkalnes pamatskolu. Tas norobežots A un R Laņģupites un viņas pietekas stāvkrastiem, bet Z un D stāviem, augstiem vaļņiem. Kalna D pakājē uzceltas jaunas saimniecības mājas, „Pilskalni“. Nedaudz uz leju, starp pilskalnu un lielceļu, Laņģupites labā krastā, dziļa ala, saukta par Gudzonālu. Vietējie iedzīvotāji stāsta, ka no šīs alas vedot apakšzemes eja nevien uz tuvējo, bet arī uz attālo pilskalnu pie Skulberģu virsmežniecības.

3. No lielceļa pa labi, apm. 1 km uz Z, ejot gar Laņģupīti un Punkša ūdensdzirnavām, nonākam šī strautā visai romantiskā klinšu raujā. Pa labi no ietekas paceļas stāvais, plašais dzelzskalns, strauji nokritošs uz Salacu. No viņa virsotnes brīnišķs skats gan uz Velnalas un Skaņā kalna pusi, gan uz Valtenberģu muižu. Tad netālu pa upi uz augšu, aiz grāvas, klinšakmeni pazīstamā Engēļu ala. Šis nosaukums tai dots kā pretstats „Velnai“.

Uz Dzelves kalnu un Engēļu var nokļūt arī tieši no Skulberģu virsmežniecības, pa taciņu pa krasta augšmalu, bet šis ceļš nav visai ērts.

Salacas krasti bagāti retiem stādiem. Velna kanceles klinšu plasās un uz leju no Skulberģu virsmežniecības un ap Dzelves kalnu atrodamas pie mums reti sastopamās, skaistās, pluksnotām ziedlapām, klinšu neļķes.

Tūrists vai ekskursants, kas iesācis maršrutu no Valmieras, un nevēlas no Mazsalacas griezties pa to pašu ceļu atpakaļ, var viņu turpināt vai nu uz Z — Rūjienu (22 km), vai ZR — Staiceli (24 km), vai R — Aloju (25 km).

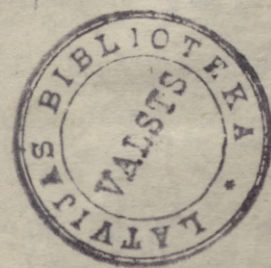
1936. g. rudenī atklājot jauno Rīgas—Limbažu—Mazsalacas—Rūjienas dzelzceļu, atvērsies uz Mazsalacu arī otra satiksmes līnija, gar jūrmalu un Vidzemes R daļu. Šis ceļš dos iespēju kombinēt daudzus jaunus interesantus tūristu maršrūtus.

TRAY. ADAYOIA. ESTIM. JA

L 89-1
5

pie inv. 308 148

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306116569

[0,09] 1955

TŪRISTU BIBLIOTĒKA

Nr. 1. Pazīsti Rīgu!

Īss vadonis tūristiem, ar daudzkrāsainu pilsētas situācijas plānu. Sastādījis K. L. Vanags. Ls 0.45

Nr. 2. Jelgava aicina!

Vadonis tūristiem pa Zemgales mētropoli ar tūristu maršruti uz Tērveti, Mežotni, Rundāli, Bausku, Tukumu, Dobeli un Ložmetēju kalnu. Pielikumā Jelgavas plāns. Sastādījuši K. L. Vanags un Al. Kleinhofs. Ls 0.50

Nr. 3. Vadonis tūristiem.

Rokas grāmata dzimtenes apceļotājiem. Nācionālā tūrisma ideoloģija un prakse. Ls 0 80

Nr. 4. Valmiera — Burtnieku ezers — Mazsalaca.

Ceļojumu vadonis Ziemeļlatvijas interesantākām vietām, ar Valmieras novada karti un pilsētas plānu. Ls 0,45

Nr. 5. Cēsis — Vidzemes sirds.

Vadonis tūristiem pa Cēsu novadu, ar karti un Cēsu orientāceas plānu. Iespiešanā

Nr. 6. Tūristu maršruti Talsu novadā.

Vadonis ceļojumiem uz Kandavu, Sabili un Talsiem, ar plašu apkārtni. Pielikumā plāns.

Tūrisma biroja »Apskats«. Oficiāls mēnešraksts tūrisma kustības organizēšanas jautājumos.

Lētas maršrutu pastkartes 5 snt. gab.

Kandava-Sabile, Koknese-Pļaviņas, Valmiera-Burtnieku ezers - Mazsalaca, Krāslava - Aglona, Cēsu apkārtnē, Rīgas apkārtnē, Kalnciems - Ložmetēju kalns, Bauska-Mežotne-Rundāle, Alūksnes apkārtnē, Piebalga un Gaiziņkalna apkārtnē.

12 JUL. 1938